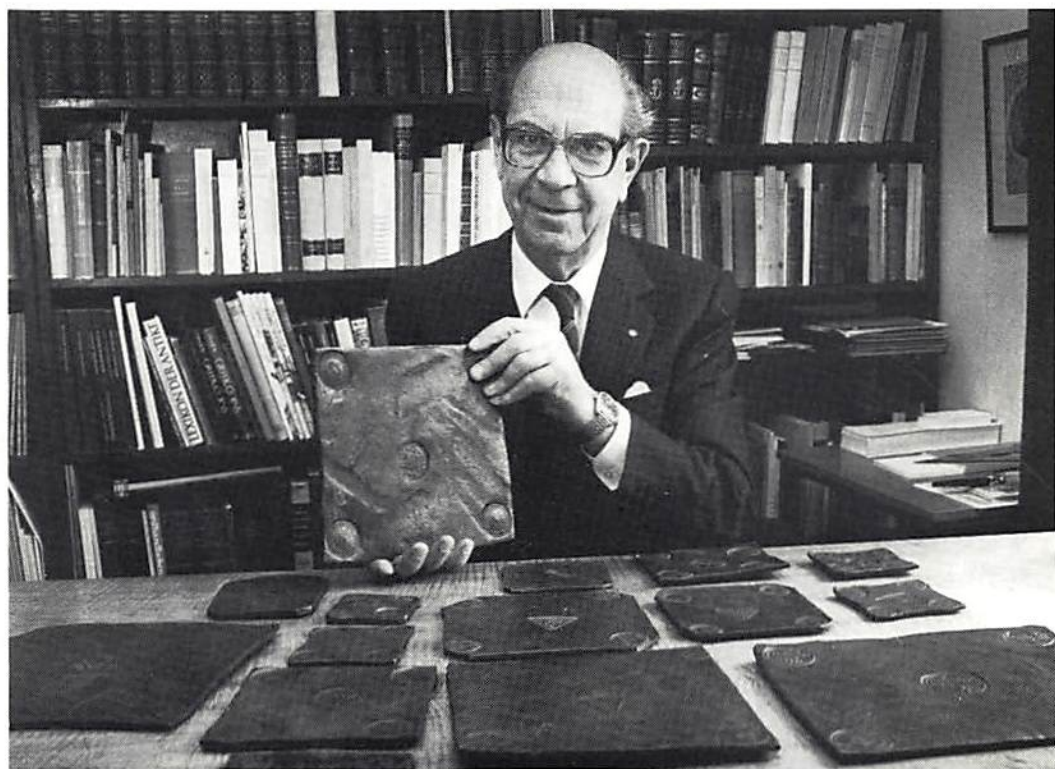

SVERIGE 10 —
NORGE 12 —
DANMARK 12 —
INKL. MOMS

4/5•84 MAJ MYNT KONTAKT

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

Bertel Tingström disputerade 27 april på plåtmynt. Foto UNT.

Kring Prins Oscar Bernadotte-medaljen Ännu ett Sigtunamynt i Estland	sid 116	Björkenäsfyndet från Värmland	sid 130
Myntningen 1250—1290 Agnus Dei i Bath år 1009	sid 119	Swedenborgare som kolonisateurer	sid 132
Kejsrerliga Myntet i S:t Petersburg	sid 121	Några notiser om "Bergslagssedlar"	sid 135
	sid 126	Kungl. Myntkabinettet informerar	sid 136
	sid 128	Debattartikel: Nya Mynt	sid 140

TILL AUKTION 30

OKTOBER 1984
emottager vi nu bättre

**MYNT
MEDALJER
SEDLAR
ORDNAR**

Tag gärna kontakt med oss per telefon eller brevledes
för ytterligare information om villkor m.m.

B. AHLSTRÖMS MYNTHANDEL AB

Box 7662, 103 94 STOCKHOLM
Besöksadress: Kungsgatan 28 – 30
Tel. 08/14 02 20, 10 10 10

KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR

Svenska och utländska mynt.
Sedlar, medaljer och ordnar.

OBS!

Vi har fått in en stor samling
Olympiamynt, bl.a. kompl. serier.

HIRSCH

Mynthandel AB

Malmskillnadsgatan 29, 111 57 STOCKHOLM
Tel. 08/11 05 56, 21 34 59
Postgiro: 70 26 86-7

MYNTKONTAKT

SVENSK
NUMISMATISK
TIDSKRIFT

Östermalmsgatan 81
114 50 Stockholm
Telefon 08-67 55 98
(måndag – fredag kl 10.00 – 13.00)
Myntkontakt:
Postgiro 42 30 50-4
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

MYNTKONTAKT utkommer den
1 i månaderna februari – maj och
september – december
Prenumeration: helår 75:–

REDAKTION
*Huvudredaktör
och ansvarig utgivare:*
Lars O Lagerqvist
Söderårby gård, Vansö
152 00 STRÄNGNÄS
Telefon 0152-200 79
Kontor 08-783 94 20
Biträdande redaktörer:
Hans Franzén
Madeleine Greijer
Torbjörn Sundquist
Copyright:

Myntkontakt och respektive
författare, vilka ansvarar för
sakinnehållet i sina bidrag

ANNONSER

Bokning

Telefon 08-67 55 98

Annonsspriser exkl moms:

2 sidor (mittuppslag)	2 200:–
2:a omslagssidan	1 450:–
omslagets 4:e sida	1 800:–
1/1 sida (157×220 mm)	1 200:–
2/3 sida (104×220 mm)	850:–
1/2 sida (157×108 mm)	650:–
1/3 sida (50×220 mm)	450:–
1/4 sida (76×108 mm)	350:–
1/6 sida (50×108 mm)	250:–
1/12 sida (50×52 mm)	150:–

Sista materialdag:

Den 1:a i månaden
före utgivning
Heloriginalt
manus och gärna skiss.
Sändes till
Strängnäs Tryckeri AB
Box 13
152 01 STRÄNGNÄS

Annonser som ej är förenliga
med SNF:s, FIDEM:s och
AINP:s etik
kommer att avböjas

ISSN 0435-8245

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Vårprogrammet 1984

Om ej annat anges, hålls mötena kl 18.30 i Historiska museerna, Storgatan 41, Stockholm.

Maj 7–8
15

Auktion. Visning från kl 17.

Årsmöte på Pripborama, Pripps Bryggerier AB, kl 18.30.
Färdväg: T-bana 17, 18 eller 19 till Alvik, därifrån
buss 110 eller 113 till Voltavägen.

Program: Visning av utställningen med pollettsamling
m.m. 20. Stadseenligt årsmöte.

Därefter "vickning" med pytt-i-panna, öl, smör o. bröd,
kaffe o. kaka för 50:–. Bindande anmälan till kansliet
senast 8 maj, tel. 67 55 98 (kl. 10–13).

Juni 5

Besök på Kriminaltekniska museet, Stockholm, kl. 17.00.
Deltagarantalet är begränsat till 25 personer, varför
anmälan om deltagande måste ske senast den 30 maj till
kansliet, tel. 67 55 98 (kl. 10–13).

Kl. 17.00 Samling i huvudentrén till rikspolisstyrelsens
lokaler i kv Kronoberg, Polhemsgatan 30, där företrädare
för informationsenheten möter gästerna.

kl. 17.00–17.30 Kaffe i cafeteria.

kl. 17.30–18.30 Information om kv Kronoberg samt
visning av filmen "Det nya minnet".

Plats: Hörsalen hus B plan 04.

Kl. 18.30–19.30 Besök på museet.

Höstprogrammet 1984

Medlemmarna bedes tills vidare reservera följande dagar under hösten.
Närmare program kommer i nästa nummer:

12 september, 3 oktober, 26 oktober, 15 november, 12 december (jul-
festen).

Auktionen äger rum i november.

Samfundet Kungl.

Myntkabinettets Vänner

avhåller årsmöte den 28 maj kl.
19.00 på Timmermansorden, Rune-
bergsgatan, Stockholm. Efter vis-
ning av mynt- och medaljsamling-
arna avhålls årsmöte enligt stad-
garna. Cocktail. Anmälan kräves ej.

Medlemskap – som berättigar till
fri entré till Kungl. Myntkabinettet
– kostar 50 kr. Postgiro 35 48 60-9.

Rättelser

Som uppmärksamma läsare redan
noterat kallas MYNTKONTAKT/
SNT nr 3, som utkom 2 april, för
"Mars" på omslaget. Mera korrekt
har nr 2 samma beteckning. Redak-
tören, auktionsnumrets bitr redak-
tör och tryckeriet, som delar ansvar-
et, beklagar.

I bildunderskriften på s 52 har Dr.
Cesare Johnson, Milano, fått fel
förnamn. För detta misstag – före-
taget han äger heter Stabilimento
Stefano Johnson – svarar redaktö-
ren ensam.

Gösta Carells medaljkonst

är – som redan meddelats – ämnet
för en minnesutställning som öpp-
nas 10 april i Kungl. Myntkabinettet
och står över sommaren.

SNF:s bokslut

Se s. 139.

Kring Prins Oscar Bernadotte-medaljen

Av Gunnar Sundberg

Över kung Gustav V har slagits en mångfald medaljer, över hans tre bröder blott ett fåtal. Med Eugens, "målarprinsen", bild har präglats blott en enda, den ovala prins Eugen-medaljen för framstående konstnärlig gärning, – se f.ö. till den medaljen bild och artikel i NNUM 1983:1 – , med Carls bild ett par medaljer, varav den vanligaste är Röda Korsets belöningsmedalj – prins Carl var i många år ordförande i nämnda organisation. Med Oscars, kung Gustav V:s äldste bror, har blott en medalj slagits.

Prins Oscar Bernadotte föddes 1859, växte upp först i Arvfurstens palats och, efter Karl XV:s död och därmed faderns, Oscar II, trontillträde, på Stockholms slott, fick undervisning i Beskowska skolan och studerade ett par år vid Uppsala och vid Kristiania universitet. Han kom att ägna sin militära utbildning särskilt åt sjötjänst, deltog i expeditioner till Nordamerika och Medelhavsländerna samt i Vanadis' världsomsegling 1883–85. År 1888 ingick han äktenskap med dåvarande kronprinsessan Victorias hovdam, Ebba Munck af Fulkila, av icke kunglig börd, ett giftermål, som väckte stor uppmärksamhet. I samband med giftermålet fick Oscar avstå arvsrätten till Sveriges krona och därmed förenade titlar kunglig höghet och hertig av Gotland – han fick titeln *prins* Bernadotte, dock under motstånd från dåvarande kronprins Gustav, som tyckte att det kunde ha räckt med *greve*-titeln. 1892 förlänades prins Oscar av sin morbror, storhertig Adolf av Nassau-Luxemburg, för sig och sina efterkommande titeln greve af Wisborg. 1903 utnämnd till viceamiral tog Oscar samma år avsked ur tjänsten.

Redan i ungdomen gripen av pietistiskt färgad religiositet av lågkyrklig karaktär kom prins Oscar – liksom hans maka – att ägna sina krafter och sitt intresse åt olika kristna och sociala organisationer, såsom Blasieholmskyrkans verksamhet, lappmissionen, soldatmissionen, Evangeliska alliansens svenska avdelning etc., men alldeles särskilt åt Förbundet mellan Sverige

K.F.U.M., där han var ordförande 1892–1943.

I augusti 1927 skulle K.F.U.M:s nationalkonferens hållas i Stockholm. Av K.F.U.M:s riksförbunds handlingar, som efter K.F.U.M:s och K.F.U.K:s samgående i ett förbund 1966 överförts till Riksarkivet, framgår, att förslag våren 1927, möjligen tidigare, förelåg att prägla en medalj med prins Bernadottes bild och att denna medalj skulle överlämnas till honom som tack för då 35-årigt ordförandeskap i K.F.U.M. Arendet kunde rimligen icke tas upp på förbundsstyrelsesammanträde, där prinsen själv satt ordförande, utan handlades av förbundssekreteraren (han fick senare titeln generalsekreterare) Hugo Cedergren, f.ö. ett par år senare prinsens svärson – genom giftermål med prins Bernadottes dotter Elsa.

Cedergren utsände den 11 maj 1927 en skriftlig förfrågan till förbundsstyrelsens ledamöter, och både hans brev och styrelsemedlemmarnas svar finns bevarade i Riksarkivet – i våra dagar skulle troligen förfrågan skett per telefon och dokumentationen varit mycket svårare. Även om handlingarna icke är systematiskt ordnade och jag själv inte haft tillfälle att genomgå dem alla*, kan en del omständigheter kring medaljens tillkomst fastställas. Några av styrelsemedlemmarna var positiva, främst tydligen grosshandlare Josef Debong, men det framgår klart att flera invändningar mot medaljförslaget förelegat. Algot Anderberg, domkyrkocepastor i Uppsala – sedermera biskop i Visby – är "av princip motståndare till medaljprägling" – man undrar nästan om Anderberg vid detta yttrande haft i tankarna den medalj, som något år tidigare slagits till ärkebiskop Nathan Söderbloms 60-årsdag (jfr nedan!). Bokhandlare Olof Aaröe i Göteborg kan för sin "del icke sympatisera med förslaget" och "tror ej heller att Prinsen själv är tilltalad härav". Överste Emil Melander, vid denna tid bosatt i Arvika, har visserligen intet emot medaljförslaget, "ehuruväl jag, med kännedom om prinsens anspråks-

löshet och obenägenhet för allt mera uppseendeväckande erkännande, alls ej är säker på att han själv skulle gilla detsamma". Och han tillägger: "En medalj, som ligger i en låda, är egentligen en mycket improduktiv tingest". Grosshandlare Arén i Örebro tror icke att en medalj "ligger för hans (prinsens) röst", medan grosshandlare David Holmblad i Stockholm konstaterar, att "den föreslagna formen för en hyllning tilltalar mig ej". Ännu klarare besked ger egentligen herr Lambert i Stockholm, som direkt avråder medaljprägling "för en organisation som vår", och Rinman i Östertälje: "medaljer (gör) alltid ett intryck av världslighet som ej riktigt hör hemma i ett kristligt arbete".

– Andra betänkligheter, som framföres, gäller den ekonomiska sidan: en utgift på ca 5000,– kr föreföll på 1920-talet även en riksorganisation som farligt stor. I stället föreslogs av flera styrelseledamöter andra alternativ för den hyllning, som alla var överens om borde ske: "en väl textad adress, en silvertallrik eller ett album i finare läder med bilder från arbetet i landet", "en hyllningsskrift med bidrag från olika personer, som stått honom nära" eller att "låta en konstnär framställa hans bild i oljefärg".

En del av dem, som framfört invändningar mot medaljförslaget, lämnar visserligen också förklaringar, att de icke vill reservera sig mot förslaget, om majoritet för medaljprägling ernås, men faktiskt skulle aldrig någon medalj ha åstadkommit, om majoritetens ursprungliga åsikter fasthållits. Att en medaljprägling ändå beslöts måste av allt att döma ha sin grund i två personers inställning. Den ene är Hugo Cedergren, som jämte Josef Debong troligen är initiativtagare till medaljpräglingen. Under vistelse i USA ett par år i början på 1920-talet kan Cedergren förutsättas ha sett, att det också för en riksförening av K.F.U.M:s karaktär gällde att synas utåt, samtidigt som prins Bernadottes gärning genom en medalj med hans bild uppmärksam-

Prins Oscar Bernadotte-medaljen: åtsida samt äldre och yngre frånsida. Åtsida och yngre frånsida efter silverex., äldre frånsida efter bronsx., båda i Smålands museum.

KARLSKRONA MYNTHANDEL

Lenart Bertilsson
Hantverkargatan 11
371 35 KARLSKRONA

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Öppet månd-fred 10-17
tel 0455/81373

Uppgrens MYNTHANDEL

BOX 3075, TEL. 042-11 01 01, 13 67 42
250 03 HELSINGBORG

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Öppet vard 10-18

Medlem i Sveriges Mynthandlares Förening

mades. Cedergren har knappast heller varit av den åsikt, som framförts av t.ex. ovannämnde Rinman och visar i sitt frågebrev till styrelseledamöterna klart att han drivit förberedelserna långt. Kostnadsförslag har inkommit både från medaljskulptören Gösta Carell och från Sporrong och Co., och Cedergren avslutar sitt brev med att om medaljförslaget konstatera: "Helt visst är det ett vackert sätt att betyga Prins Bernadotte vår uppskattning". Den andre som stött förslaget, är naturligtvis prinsen själv. Det måste anses helt uteslutet att prinsen icke till-

*För hjälp med arbete i Riksarkivet och kopiering tackas varmt f. förbundssekr. Thure Nilsson.

frågats eller svarat avböjande. Hans positiva svar bör ha blivit en överraskning för dem i styrelsen som trott något annat.

En medalj kom alltså till stånd, formgiven av Gösta Carell och slagen av Sporrongs. Jfr foton s 117! Åtsidan visar ett heraldiskt vänstervänt porträtt, varomkring vid kanten med ganska stora bokstäver PRINS OSCAR BERNADOTTE; bakom huvudet konstnärssignaturen GÖSTA CARELL. Frånsidan upptar överst Kristusmonogrammet XP och därunder på åtta rader

FÖRBUNDET
MELLAN SVERIGES
K☆F☆U☆M
TILL DESS MÅNGÅRIGE
ORDFÖRANDE VID
40-ÅRS KONFERENSEN
AUGUSTI
1927.

Konstnärligt kan medaljens frånsida förefalla lite tung med, förutom det enkelt utformade Kristusmonogrammet, nästan enbart text. Något bibelord som man i detta sammanhang väntat, finns ej heller med. Åtsidan visar emellertid en fint formad och porträttnlik bild av den 68-åriga prinsen. Medaljen kan sägas vara utförd i traditionell stil, men säkerligen har varken prinsen eller förbundsstyrelsen önskat djärva nyheter. Möjligen kan prins Oscar Bernadotte-medaljens utformning sägas vara en kontrast till den ovan nämnda medalj över ärkebiskop Nathan Söderblom, som Svante Nilsson skapat ett år tidigare, en medalj som är betydligt anspråksfullare, fylld med latinsk text och prydd med praktfull kräkla.

Prins Oscar Bernadotte-medaljen slogs i ett unikt guldexemplar, vilket naturligtvis överlämnades till prins Bernadotte. Det skedde den 16 augusti 1927** vid nationalkonferensen i Blå hallen i Stockholms Stads- hus och evenemanget uppmärksammades vederbörligen av dagspressen med rejält tilltagna referat. Åtminstone Svenska Dagbladet, Aftonbladet och Nya Dagligt Allehanda publicerade också bilder av medaljens båda sidor. Prinsens guldexemplar har sedan gått i arv till äldste sonens äldste son, godsägaren Oscar Bernadotte af Wisborg, Frötuna, utanför Uppsala.

Emellertid hade av K.F.U.M:s förbundsstyrelse beslutats att me-

daljen ifråga skulle slås både i silver och brons och kunna utdelas till sådana som "på särskilt sätt genom troget och fruktbringande arbete tjänat Förbundets sak". Minst 25 års aktivt ledarskap ställdes som villkor för utdelande av silverex. Slagen i silver utdelades medaljen ifråga den 16 augusti till tretton veteraner inom K.F.U.M-rörelsen, bland vilka de mest kända är fil.dr. Karl Fries, prins Bernadottes skolkamrat och förtrogne vän under många år, K.F.U.M:s i Sverige förste sekreterare, samt ovan nämnda överste Emil Melander. Slagen i brons skulle samma medalj saluhållas på förbundsexpeditionen för 5,- kr per styck och kunna utdelas för insatser på distrikts- eller lokalplanet eller helt enkelt köpas som minnesföremål - genom försäljning hoppades man åtminstone delvis kunna täcka medaljpräglingskostnaderna. I protokollen omnämnda planer att framtälla medaljen också i mässing synes icke ha fullföljts.

Att medaljer i silver och brons med samma utformning som prins Bernadottes guldmedalj användes för utdelning till en rad andra personer (eller kunde köpas som minnessaker) måste sägas vara egendomligt, dels därför att texten på medaljens frånsida direkt riktats till prinsen, dels därför att ingen plats gavs för ingravering av mottagarens namn. Men troligen har man varit ovan vid medaljer eller råkat i tidsnöd. Tydligt redan på hösten 1927 vidtogs emellertid åtgärder för utförande "av en ny frånsida av medaljen, så att den skulle mera lämpa sig att utdelas såsom hedersgåva uttryckande förbundets tacksamhet till vederbörande mottagare". Det kom också till stånd en ny frånsida - jfr. foto ovan! Denna upptar endast en lagerkrans vid kanten och därinnanför ges plats för ingravering av datum och mottagarens namn. Däremot har präglingen ingen uppgift om att det är K.F.U.M:s riksförbund som står för utdelningen eller om anledningen därtill. Man frågar sig onekligen, varför man övergett ett ursprungligt förslag som detta:

med tack från Förbundet
mellan Sveriges K.F.U.M.

Här avbildade silverexemplar tilldelades 1956 civilingenjör Kjell Bengtsson, Stockholm, för mångå-

rig insats inom K.F.U.M:s scout-rörelse, där han 1946-1956 var scoutchef. 1982 donerade Kjell Bengtsson sin prins Oscar Bernadotte-medalj (f.ö. tillsammans med en rad andra medaljer) till Smålands museum i Växjö. - Den nyskapade andra frånsidan har använts endast för silverexemplar, ej för brons exemplar. Av sistnämnda metall har medaljer med den tidigare frånsidan utdelats långt senare. Då lokalföreningar utdelade bronsmedaljer, försänktes medaljen i en sockel av trä och på sockeln fästes en platta med vederbörandes namn ingraverat. Sedan 1966, då K.F.U.M. och K.F.U.K. sammanslogs, utdelas ej prins Oscar Bernadotte-medaljen.

Prins Oscar Bernadotte var en rakryggad personlighet. Hans beslut att icke gifta sig enligt kunglig börd utan enligt sin egen starka böjelse kan icke ha varit självklart för en svensk arvfurste för hundra år sedan. Det kom också att väsentligt förändra hans ställning i livet. Han följde också sin personliga tro, verkade som söndagsskollärare och fängelsemissionär och framträdde som lekmanpredikant, trots att han icke kan sägas ha varit en framstående talare - det uppges att han av sin fader Oscar II blivit förbjuden att uppträda offentligt "ty du kan inte tala" (Prins Oscar Bernadotte. En minnesbok, s. 93). Hans halvsekellånga ledarskap för K.F.U.M:s förbundsstyrelse innebar ingalunda att han var ordförande blott till namnet. Med plikttrögen noggrannhet förberedde han sammanträdena och blev med tiden en skicklig ordförande, som också ägde humor, något som icke alla tilltrödde honom, och väl aktade han sig att låta sin kungliga börd bli otillbörligt påverkande. Prins Bernadotte var from och ödmjuk, men trots allt var hans ödmjukhet inte sådan att han avsåg sig den prinstitel, som ifrågasatts - "Prinsen" blev hans nära vänner tilltal när "Kunglig höghet" icke längre kunde brukas. Uppenbart är också, att prinsen, kungasonen, icke avböjde att en medalj slogs med hans bild.

Tillägg:

Ernst Nathorst-Böös har vänligen meddelat följande:

1934 utförde Carell ett nytt porträtt i medaljongformat, 290 mm, till prinsens 75-årsdag, enligt uppgift på beställning av KFUM, som långt senare vid Evangeliska Fosterlandsstiftelsens 100-årsjubileum 1956 överlämnade medaljongen till dem som gåva. Efter att under obestämd tid prytt dess lokaler, är den för närvarande nedtagen. Medaljongen har varit okänd utom i foto hos Gösta Carells dödsbo, men spårats efter uppslag av fru Hjördis Carell.

**Överstampen är daterad den 11 aug., understampen den 5 aug. 1927 – vänligen meddelat av Támas Sárkány. Stamparna nu i Kungl. Myntkabinettet.

Medaljong över Oscar Bernadotte av Gösta Carell 1934, starkt förminskad.

Ännu ett Sigtunamynt i Estland

Av A. Molvögin, Tallinn

Ur SNFs arkiv VII

En av SNFs stiftare var kammarherre Magnus Lagerberg. Han blev under flera decennier den som mer eller mindre styrde och ställde med det mesta inom föreningen. När SNF hade stiftats år 1873, skrev han till de nya medlemmarna och bad dem berätta om sitt numismatiska intresse. I arkivet finns bevarade ett antal svar, av större eller mindre värde.

Flera av de svarande har omnämnt samlarområden, antal mynt och medaljer, fördelade på regenter, länder etc.

Till nytta för dem som samlar auktionskataloger från 1800-talets slut vill jag nämna, att följande medlemmar lämnade mer eller (mest) mindre detaljerade uppgifter om sitt samlarområde:

J. A. Brudin
Th. Casp. Ehrenborg
Eric Daniel Grape
Olof Hallborg
Bror Edvard Hyckert
Carl Johan Nordström
Erik August Norén
Alexander von Post
E. Stjernbergh

NUF

Till de sällsyntaste myntgrupperna i 1000-talets Europa hör de svenska silverpenningarna, utgivna i Sigtuna under Olofs skötkonung och dennes son Anund Jakob. Därför är varje fynd, där sådana mynt påträffas, av största intresse.

För någon tid sedan förelades mig 11 vikingatida mynt för bestämning; de uppgavs härstamma ur ett fynd av obekant ursprung, men från estniskt område. Sammansättningen av det lilla fyndet – eller snarare dess rester – var ganska typisk för dylika från 1000-talet. Tyskland var företrädd med 9 mynt, däribland Huy (kejsar Konrad II, 1027–1039), Deventer (biskop Bernold, 1027–1054), två pfennige från Tiel (kejsar Henrik II eller Konrad II), Goslar (kejsar Henrik III, 1046–1056); givetvis saknades inte en Otto-Adelheid-pfennig, ej heller en anonym dylik från Magdeburg, Worms (konung Henrik III, 1039–1046) samt till sist en efterprägling av obekant ursprung. England bidrog med en enda penny, slagen i Ethelred II:s namn i Cambridge av myntmästaren Elwine och av CRVX-typen. Den intressantaste penningen i denna del av det skingrade fyndet är emeller-

tid slagen för Olof skötkonung (ca 995–1022) i Sigtuna, sannolikt någon gång under de första fem åren av dennes regering. Tyvärr är den bruten i två delar och en bit saknas (se bilden). Typen är som hos L. O. Lagerqvist, *Sveriges mynt under vikingatid och medeltid* (1970), typ 12b. Åtsidans inskrift är +OLAF REX Zb//, fransidans +//NELLINC M:O ZI. (Snedstrecken utvisar textförlusten på grund av att en bit saknas.) Enligt Lagerqvist kände man 1970 totalt 19 exemplar av detta mynt, som alltså är slaget av myntmästaren Snelling och betecknar Olof som "svearnas konung".

För närvarande känner vi ytterligare två fynd av Olof skötkonung-mynt från estländskt område. Det ena härrör ur silverskatten från Pärssamaa – Räägi, som kom i dagen 1931 på Ösel (Saaremaa) och vars nedläggningstid har daterats till början av 1000-talet. Detta exemplar hör till den första gruppen av Sigtuna-mynt, dvs de som är efterpräglingar av Ethelreds CRVX-typ (Hildebrand typ C) och motsvarar Lagerqvists typ 7. Fyndet har – utan omnämmanden av Olof-myntet – medtagits i den översikt av est-

ländska fynd som gjorts av A. Friedenthal 1936 (nr 8), av E. Tõnisson 1962 (nr 134) och V. Potin 1967 (nr 40, 43).

Ett exemplar av samma typ som det ovan beskrivna påträffades på 1800-talet; det ingår i en mynnskatt från Pöravere, som närmare bestämt grävdes fram 1850. Det publicerades 1926 av A. Friedenthal och nedläggningstiden kan fastställas till efter 1090.

Vi kan med andra ord fastställa, att i dag är tre skilda fynd av Olof skötkonungs mynt kända från Estland.

Litteratur:

N. Bauer: Die russischen Funde abendländischer Münzen des 11. und 12. Jahrhunderts. *Zeitschrift für Numismatik*, Bd. 39, Berlin 1929, s. 1–187.

H. Dannenberg: *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, 1–4, Berlin 1876–1905.

A. Friedenthal: Der Münzfund von Pörafer. *Zeitschrift für Numismatik*, Bd. 36, Berlin 1926, s. 203–208.

– Baltische Münzfunde des 9.–12. Jahrhunderts an der Hand einer Münzfundkarte. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga 1934*, Riga 1936, s. 142–153.

B. E. Hildebrand: *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinetet, funna i Sveriges jord*. Stockholm 1881.

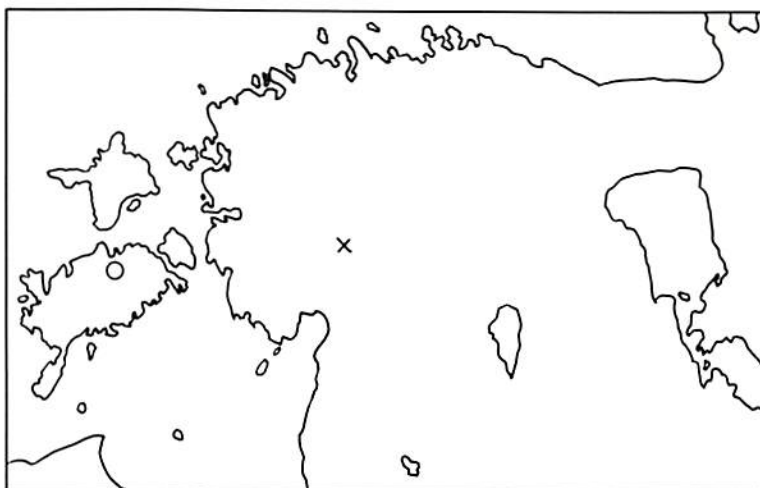
L.O. Lagerqvist: *Svenska mynt under vikingatid och medeltid (ca 995–1521) samt gotländska mynt (ca 1140–1565)*. Stockholm 1970.

V.M. Potin: Topografija nachodok zapadnoevropejskich monet X–XIII vv. na territorii drevnej Rusi. *Trudy Gosudarstvennogo Ermitaža 9, Numizmatika 3*, Leningrad 1967, s. 106–194.

E. Tõnisson: Eesti aardeleidud 9. – 13. sajandist. Muistsed Kalmed ja aarded. *Arheoloogiline kogumik II*, Tallinn 1962.

Olof Skötkonung, Sigtuna-penning (myntmästare Snelling), påträffad i Estland. Foto E. Väljal, Historiska Institutet, Tallinn. Skala 1:1.

Kartan utvisar fyndplatserna. O = Pärnasmaa, X = Pöravere.

Teckning av Erna Penschow, KMK.

Prenumeration på Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Om Du är medlem i SNF eller till NNU ansluten förening kan Du prenumerera på denna intressanta, populärt avfattade tidskrift, som innehåller artiklar på danska, norska eller svenska, mynssamlarntytt, recensioner samt auktionslistor från de danska och norska föreningarna (endast medlemmar i till Nordisk Numismatisk Union anslutna föreningar kan lämna anbud). Tidskriften, som redigeras i Köpenhamn, utkommer med 8 nr om året.

För våra medlemmar åtar sig Svenska Numismatiska Föreningen att ordna prenumerationen, för närvarande 36 kr om året. Sätt in beloppet på SNF:s postgiro 15 00 07-3 och skriv "NNU" på talongen.

Om Du vill ha provexemplar ring kansliet 08/67 55 98 (vardagar 10.30–13) eller skriv till Östermalmsgatan 81, 114 50 Stockholm.

Numismatisk litteratur till förmånspris

Nyttillkomna medlemmar, som vill läsa mera om mynt, sedlar, polletter och medaljer uppmanas skaffa sig tidigare nummer av MYNT-KONTAKT/SNT. Dessutom kan vi bjuda på en myckenhet annan numismatisk litteratur. Rekvirera nr 9–10 från 1983, som innehåller en fullständig förteckning med prisuppgifter!

Ring kansliet vardagar 10.30–13 på tel 08/67 55 98 eller skriv till Svenska Numismatiska Föreningen, Östermalmsgatan 81, 114 50 STOCKHOLM.

Myntningen under Valdemar 1250 — 1275 och Magnus Ladulås 1275 — 1290

Av Kenneth Jonsson

I anslutning till ett föredrag i Svenska Numismatiska Föreningen den 11 oktober ges här en översikt av fastlandsmyntningen i Sverige 1250–1290.

Bakgrund

När Valdemar utropades till kung 1250 befann sig uppenbarligen myntningen i stora delar av Sverige ännu i ett förvirrat tillstånd. De mycket knapphändiga uppgifter som finns om de politiska förhållandena under slutet av Erik Erikssons andra regeringsperiod 1234–1250 tyder på att det åtminstone i vissa delar av landet, kanske främst östra Svealand, rådde anarki och att ett uppror pågick mot kungen. Källorna härtill är främst Erikskrönikan samt den beskrivning som den påvliga legaten Wilhelm av Sabina gav i ett brev 1247 där han nämner att "ett svårt krig brann där mellan kungen och några av rikets stora och förövades därunder mord och brand mångenstädes." Upproret leddes av folkungapartiet och det är okänt när det började. Det slutade av allt att döma med slaget vid Sparsåtra 1247 där folkungarna förlorade. Sedan Ulf Jarl avlidit 1248 har Birger Jarl, som då övertagit ämbetet, som en av sina första åtgärder låtit avrätta Knut Länges son Holmger som befann sig i fängelse och får betraktas som upprorspartiets ledare. År 1249 hade förhållandena stabiliserats så att Birger Jarl kunde företa ett kors-tåg till Finland, men det behöver inte betyda att landet helt hade hämtat sig från upproret utan endast att fred rådde.

Under den senare delen av Erik Erikssons regering är det i västra Götaland möjligt att se en kontinuitet i myntningen som av allt att döma skedde i Lödöse (fig. 2–4), medan östra Götaland sedan länge hade en fungerande myntcirkulation baserad på gotländska mynt. Vad gäller Svealand är mycket lite känt om myntningen, men det vi känner till tyder på att den haft begränsad omfattning och t.o.m. kunnat varit

inställd under vissa perioder. Det är emellertid svårt att säga något med säkerhet eftersom det från Svealand inte finns ett enda skattfynd från Erik Erikssons andra regering 1234–1250. Till den kungliga myntningen i Svealand kan för denna period endast en typ med krönt huvud mellan bokstäverna E–R (fig. 1) föras, och dessutom är det troligt att en grupp med tre typer och inskriften REX VPSALIE (fig. 5) utgavs av det mot kungen opproriska folkungapartiet. Ytterligare några typer kan ha präglats men knappast i någon större omfattning. För Svealands del ligger det därför nära till hands att göra en koppling mellan myntningen och den politiska historien i området där ett uppenbart krigstillstånd under en längre eller kortare tid skulle kunna ses som en direkt orsak till en starkt begränsad myntning.

I ett sådant tänkt läge är det rimligt att föreställa sig att de behov som fanns av mynt åtminstone delvis kunde tillgodoses från Götaland och då närmast från västra delen där myntningen förefaller ha pågått utan avbrott. I motsats till östra Götaland finns där även fynd med svealandstyper från början av 1200-talet, vilket tyder på mer utvecklade kontakter. Det betyder också i så fall att man i Svealand mer än som varit fallet tidigare fått vänja sig vid götäländska mynt och götäländsk mynträkning, där 1 penning motsvarade 1/2 svealändsk efter en räkning med 384 resp. 192 penningar på marken.

Valdemar 1250—1275

Ett mycket stort myntfynd från Brunsgården, Styra sn, Östergötland, som hittades 1786, bestod till allra största delen av två grupper av mynt med krönt huvud (fig. 6) resp. ett krönt lejonhuvud (fig. 7). Skatten är troligen nedlagd ca 1270 och båda grupperna bör dateras till den förra delen av Valdemars regering eller ca 1250–1265. Det är ännu inte möjligt att fastställa om de präglats

1. Erik Eriksson 1234–1250. Uppsala? LL VII. (Liksom följande efter H. Hildebrand)

2–4. – Lödöse? LL XV, XVI:A.

5. Folkungapartiet? 1240-talet? Uppsala? LL VIII.

6. Valdemar 1250–1275. Örebro med flera myntorter ca 1250–1265. LL XVII:A.

parallellt eller efter varandra. Båda grupperna är präglade efter götäländsk mynträkning, medan det i fyndet inte fanns några mynt slagna efter svealändsk räkning som kan föras till motsvarande tid. Några svealändska paralleller har heller inte hittats till typerna med krönt huvud resp. krönt lejonhuvud. Det är heller inte alls säkert att de i så fall skulle haft motsvarande motiv eftersom det för tiden före 1250 endast finns ett fåtal exempel på att samma motiv samtidigt använts vid myntningen i Svealand resp. Götaland.

Den politiska historien är bättre känd under början av Valdemars regering än under Erik Erikssons

och det är endast 1251 som oroligheter förekommer inom landet, då folkungapartiet gör ett nytt försök att erövra makten, men deras här blir besegrad och ledarna avrättade. I övrigt ger den förra delen av Valdemars regering ett intryck av en fredlig period då Valdemars far – Birger Jarl – var den mäktigaste mannen i riket. Det förefaller därför osannolikt att man under denna period inte skulle ha myntat i Svealand. Fynd av myntningsunderlag från Örebro av den efter götaländsk räkning präglade typen med krönt huvud har också bekräftat att så verkligen skett. Att myntningen skett efter götaländsk räkning kan i sig betraktas som sensationellt, men får i ett historiskt perspektiv en naturlig förklaring om götaländska mynt blivit dominerande i myntcirkulationen under slutet av företrädarens regering.

Myntningsunderlagen i Örebro har avtryck av minst fyra olika stampar som i utförandet skiljer sig något från tidigare kända exemplar från gruppen. Myntningen av gruppen med krönt huvud har troligen också skett på ett flertal orter och Örebrofynden visar att vi fortfarande har begränsade kunskaper om den ursprungliga myntningen, trots att inte mindre än ca 8.800 ex. ingick i fyndet från Brunsgården. Att i nuvarande läge spekulera i vilka övriga orter som deltagit i myntningen är inte meningsfullt, även om Uppsala skulle ligga nära till hands.

I Lödöse har man funnit myntningsunderlag till gruppen med krönt lejonhuvud. Främst tack vare fyndet från Brunsgården med ca 13.000 ex. är denna grupp känd från ett mycket stort antal stampar och myntningen måste ha varit mycket omfattande. Även för denna grupp är det troligt att flera myntorter varit verksamma. Det är också värt att notera att Brunsgårdsfyndet är från östra Götaland som fram till ca 1250 totalt dominerades av gotländska mynt och även från Småland finns ett skattfynd som enbart består av dessa fastlandsgrupper. Det är svårt att tro att de gotländska myntens dominans i detta område kunde brytas så snabbt utan att man samtidigt börjat en myntning inom området. Det är därför troligt att en myntning påbörjats i östra Götaland ganska kort tid efter 1250.

Både inom gruppen med krönt

huvud och gruppen med krönt lejonhuvud finns ett antal varianter och typer, dock flest inom den senare gruppen, där även ett fåtal kända ex. har strålring i stället för slät ring som i övrigt är standard i båda grupperna. Om dessa typer och varianter kan kopplas till olika myntorter är osäkert men inte orimligt. Eventuella framtida skattfynd från Svealand kommer säkert också att innehålla nya varianter.

Om de antaganden som gjorts ovan är riktiga kan det finnas skäl att tala om en myntform i början av Valdemars regering som resulterat i att

- a) myntningen totalt i landet ökade kraftigt
- b) myntningen i Svealand återupptas på en kontinuerlig basis på ett flertal orter men sker efter götaländsk mynträkning
- c) myntningen i Götaland som dithills sannolikt varit koncentrerad till Lödöse påbörjas nu även i den östra delen

De yngsta svenska mynten i Brunsgårdsskatten utgjordes av brakteater med en krona och präglade dels efter svealändsk (fig. 8–9) och dels efter götaländsk (fig. 10) mynträkning. De senare har inskriften VAL, som säkerligen syftar på Valdemar, och hela denna grupp med kronbrakteater bör föras till den senare delen av hans regering eller ca 1265–1275. Svealandstypen förekommer med sju olika bitecken under kronan enligt följande:

- a) unicalt M
- b) V
- c) kors
- d) en punkt
- e) två punkter
- f) tre punkter
- g) utan bitecken

Samtliga varianter är sällsynta. i litteraturen uppges att ett ex. ingick i fyndet från Brunsgården men det är i själva verket fråga om ett götaländsexemplar. Det enda kända skattfyndet med Svealandstypen är Geta från Åland, där 5 ex. ingick. Fynd i Örebro av myntningsunderlag från minst tre olika stampar av varianten med en punkt skulle kunna tas som utgångspunkt för att åtminstone några av varianterna präglats på olika myntorter, men det får ännu betraktas som osäkert. För en eventuell tolkning av de två första

7. – Lödöse med flera myntorter ca 1250–1265. LL XVII:B.

8–9. Valdemar 1250–1275. Svealand. Örebro med flera myntorter ca 1265–1275. LL IX.

10. – Götaland. Lödöse (?) med flera orter ca 1265–1275. LL XVI:B.

varianterna, se nedan under Magnus Ladulås.

De götaländska kronbrakteaterna förekommer i ett mindre antal olika utföranden och man får anta att de präglats på minst två myntorter, varav Lödöse varit den ena, samt att ytterligare minst en legat i östra Götaland.

Med Valdemars kronbrakteater inleddes ett nytt skede i och med att samma typ nu och framöver präglas både efter svealändsk och götaländsk mynträkning. Varför man nu i Svealand återgår till att prägla efter den lokala mynträkingen är osäkert, men det kan ha att göra med att man haft behov av en högre valör samtidigt som uppenbarligen en omorganisation av myntningen genomförts och där de två olika mynträkingarna också kan ha utnyttjats för att särskilja och därmed underlätta kontrollen av myntningen vid de olika myntorterna. Det kan därför även i detta sammanhang finnas skäl att tala om en myntreform.

Det har ovan nämnts att myntningen utökades kraftigt under Valdemar och det förtjänar i det sammanhanget att påpekas att man

uppenbarligen under denna tid även reformerar förvaltningen, bl.a. genom att ett flertal stora borganläggningar uppförs eller utvidgas, varav de mest kända är Borgholm, Kalmar, Nyköping, Stockholm, Västerås och Örebro. För uppförandet och underhållet av borgarna och deras besättningar krävdes både dagsverken och löpande intäkter i form av natura och kontanta medel. Under varje borg lades därför ett uppbördsområde, ett s.k. slottslän, och de stående skatter som nu infördes i hela landet gick främst till borgarnas underhåll. Även om den största delen av skatterna utgick i form av natura måste borgarna ha medfört ett kraftigt ökat behov av mynt och detta har säkert varit ett av skälen bakom den utökade myntningen. Handeln har av allt att döma också ökat kraftigt under andra hälften av 1200-talet, men den har knappast haft så stort och framför allt snabbt inflytande på myntningen som befästningsanläggningarna och de därav föranledda skatterna hade. Det bör också note-

ras att den enda säkert belagda mynttorten under senare delen av Valdemars regering – Örebro – även hade en borganläggning.

Birger Jarl 1248—1266

I Lödöse har man även påträffat myntningsunderlag till en grupp mynt med bokstaven B inom en slät ring eller inom pärlring (fig. 11–12). Det enda skattfynd där denna typ ingår är Brunsgården som är nedlagd ca 1270. Eftersom den saknas i övriga fynd där grupperna med krönt huvud resp. krönt lejonhuvud ingår liksom i fynden med Valdemars yngre kronbrakteater kan man anta att den bör dateras till 1260-talet och då troligen till dess förra del. Dess mellanställning mellan Valdemars äldre och yngre typer gör det möjligt att betrakta den som en huvudtyp mellan dessa två stadier. Det motsägs dock av att den endast är känd i ett mycket litet antal och från ett mindre antal stampar, som då endast skulle kunna förklaras med att myntningen då av någon anledning avbrutits på ett mycket tidigt stadium. Det troliga är emellertid att den ligger något vid sidan av den större, mer nationellt baserade myntningen. Bokstaven B har antagits syfta på Birger Jarl som då skulle ha innehaft mynträtt, vilket inte förefaller orimligt och som även skulle stämma bra med en tänkt

datering ca 1260–1265, eftersom Birger avled 1266. Den till synes begränsade myntningen skulle snarast tala för att hela myntningen skett i Lödöse, medan däremot den stora variationen inom gruppen klart pekar på att flera orter varit verksamma, vilket då också trots allt får betraktas som mest sannolikt.

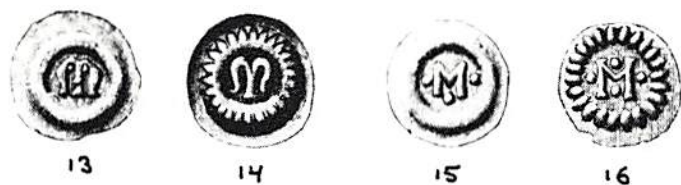
Magnus Ladulås 1275—1290

Sedan Magnus besegrat sin bror Valdemar i slaget vid Hova i juni 1275 och krönts i Uppsala i maj 1276 införde han troligen en ny serie brakteater med bokstaven M. Eftersom källorna talar för att Magnus under de första åren inte haft kontroll över götalandsskapen – i ett föredrag 1277 delas riket mellan Magnus och Valdemar, där den senare erhåller Västergötland och Östergötland samt möjligen ytterligare något landskap – skulle de ovan under Valdemar redovisade kronbrakteaterna med ett förmodat uncialt M under kronan kunna ha präglats av Magnus under de första åren. Det är emellertid mycket tveksamt om så verkligen har varit fallet och traditionellt verkar tronskiften alltid ha resulterat i nya typer under hela den äldre medeltiden. Genom ett fördrag i maj 1279 har i alla fall Valdemar avstigit sig sin del av riket och sin kungatitel, sedan han medverkat i ett misslyckat uppror året innan.

Av den nya serien med bokstaven M finns fyra olika typer, präglade dels efter svealändsk (fig. 13–16) och dels efter götäländsk (fig. 17–20) mynträkning. Eftersom åtta mynthus nämns i Magnus testamente 1285 – Nyköping, Uppsala, Västerås och Örebro i Svealand samt Jönköping, Skara, Skänninge och Söderköping i Götaland – har det också antagits att de åtta olika typerna präglats på dessa orter. För tre av orterna i Svealand kan det noteras att de har borgar medan den fjärde – Uppsala – kan antas ha varit den främsta mynttorten i Svealand under hela den äldre medeltiden. I Götaland fanns borgar i Jönköping och i Skara (Gälakvist) första gången nämnda 1278 resp. 1272, medan Skänninge och/eller Söderköping säkerligen hör till de orter där myntningen påbörjats under

11–12. Birger Jarl 1248–1266? Lödöse med flera myntorter ca 1260–1266? LL XVIII:A.

13–16. Magnus Ladulås 1275–1290. Svealand. Präglade i resp. Örebro, Nyköping, Uppsala och Västerås? LL X.

17–20. – Götaland. Präglade i resp. Skara, Jönköping, Söderköping och Skänninge? LL XVIII:C.

Valdemar. Det som är förvånande med de mynthus som nämns i testamentet är att Lödöse inte är upptaget. Det skulle innebära att myntningen i Lödöse under denna tid (tillfälligt?) överförts till Skara, något som är svårt att förklara om inte Skara samtidigt utvecklats till ett förvaltningscentrum. Borgen i Lödöse är också omnämnd under Magnus regering.

Om man antar att de olika typerna präglats på skilda myntorter skulle de hypotetiskt kunna fördelas på följande sätt:

Svealand	Nyköping Uppsala Västerås Örebro	Uncialt M inom strålring M inom slät ring M inom strålring Uncialt M inom slät ring
Götaland	Jönköping Skara Skänninge Söderköping	Uncialt M inom strålring Uncialt M inom slät ring M inom strålring M inom slät ring

Från Örebro finns ett myntningsunderlag till en brakteat med uncialt M inom slät ring, men det behöver naturligtvis inte betyda att alla mynt med denna typ är präglade i Örebro, även om det har antagits här. I övrigt bygger uppdelningen på fyndförekomst samt hur vanlig resp. typ är, ställd i förhållande till hur stor betydelse resp. myntort kan antas ha haft.

Tyvärr saknas även för denna period skattfynd från Svealand, och vid sidan av det åländska Getafyndet, som kan sägas inta en mellanställning, har vi därför endast götäländska fynd att utgå från. Fynden tyder på att de olika typerna präglats parallellt, vilket skulle stödja antagandet att de är präglade på olika myntorter. Inom en del typer förekommer även bitecken i form av punkter och deras betydelse är osäker, men med tanke på att halten troligen sänktes kraftigt under Magnus regering, skulle de kunna beteckna olika emissioner med olika halt.

Mynterre?

I alla skattfynden med M-brakteater ingår även en brakteattyp med ett

uncialt E (fig. 21–22). Bokstaven har antagits syfta på Magnus yngre bror hertig Erik, som avled 1275, och det skulle i så fall tyda på att han förlänats mynträtt. Eftersom den med Magnus och hans bror Erik införda hertigtiteln kan sägas utgöra en fortsättning på jarlinstitutionen och de två sista jarlarna Ulf Fasi resp. Birger bevisligen resp. antagits ha präglat egna mynt, förefaller det rimligt att även hertig Erik skulle ha gjort så. Med utgångspunkt från skattfynden, där E-brakteaterna endast förekommer tillsammans med

Denna utvecklingsfas sammanfaller uppenbarligen med en period då statsförvaltningen omorganiserades och Sverige övergår från att vara ett landskapsförbund till att bli ett mer eller mindre enhetligt rike. Denna tid av reformer, som inkluderade införandet av stående skatter, krävde också en bättre tillgång på mynt och även om skattfynden även under denna tid är förhållandevis få, visar de många olika stampar som har använts att myntningen har utökats mycket kraftigt under perioden. Ett begrepp om att myntcirkulationen också ökat kraftigt visar inte minst fynden från kyrkoutgrävningar, där mynt från den andra hälften av 1200-talet förekommer i en helt annan utsträckning än mynt från den första hälften.

Det förefaller troligt att ett större antal myntorter varit verksamma under perioden, men att man från början inte hade ett enhetligt system med speciella kännetecken för att markera var olika mynt präglades. Efterhand bör bitecken ha använts för att markera detta för att slutligen ersättas av en särskild utformning som bl.a. strålring eller slät ring för att markera var myntningen skedde.

Inrättandet av ett antal nya myntorter ledde också till att tillgången på mynt kunde säkerställas i större delen av landet. De kungliga mynten blir nu dominerande även i östra Götaland, som fram till mitten av 1200-talet totalt hade dominerats av gotländska mynt. Gotland själv blir härefter det enda område där myntningen inte sker i kunglig regi. Varför Gotland inte berördes av myntreformerna under denna tid måste bero på öns självständiga ställning inom det svenska riket. Myntningen där, som skedde efter en annan mynträkning än på fastlandet, har uppenbarligen åtnjutit en speciell ställning som säkerligen reglerats i någon nu förlorad traktat.

Under Valdemars regering är det troligt att också Birger Jarl utövat mynträtt under en (kortare?) period och under Magnus regering förekommer en myntning där det är okänt om den sker i kunglig regi eller utövas av någon annan person eller myndighet (kyrkan?).

Det finns mycket få konkreta "bevis" för att myntningen under Valdemar och Magnus Ladulås utvecklats som har skisserats ovan och de antaganden som har gjorts här

M-brakteater och i stort antal, är det emellertid inte sannolikt att de kan vara så tidiga att de kan ha präglats av hertig Erik. De bör i stället dateras till tiden före och efter 1280 och myntningen har av allt att döma varit mycket omfattande. För närvarande förefaller det dock inte möjligt att närmare kunna förklara denna myntning och vad bokstaven syftar på.

Sammanfattning

Både Valdemars och Magnus regeringar är händelserika vad gäller myntningen. Inledningen kan betecknas som en prövningstid i ordets dubbla betydelse, då myntningen får en fastare karaktär och man försöker finna en lämplig organisation och utformning. I och med Magnus kan man säga att myntningen funnit sin slutliga form och är härefter enhetlig under hela regeringen.

21

22

21–22. Mynterre? Ca 1275–1285? Götaland. Myntorter? LL XVIII:B.

bygger på en tänkt utveckling som förefaller logisk och rimlig om man tar hänsyn till de olika pusselbitar som finns. En närmare genomgång av det material som existerar skulle säkert också ge många nya synpunkter på myntningen och det är min förhoppning att i framtiden kunna genomföra en detaljerad studie av denna under detta mycket intressanta skede.

Tillägg:

Erik Gamby har påpekat att Lödösehus var bortpantat till Peder Porse under Magnus Ladulås. Källan för detta är Erikskrönikan. Det kan ha betydelse för frånvaron av Lödöse bland de mynthus som nämns i Magnus testamente 1285. Olaus Petri nämner dessutom att Magnus fick förpanta Lödösehus till den danske kungen Erik Menved som säkerhet för den skuld som Magnus ådragit sig i samband med erövringen av sin kungakrona. Skulden på 4.000 lödiga mark skulle avbetalas med 100 mark om året och det bevarade avtalet är daterat 1278. Olaus Petri omtalar även ett nytt fördrag mellan Magnus och Erik där det nämns en årlig "sold" om 200 lödiga mark. Om detta avser en fortsatt avbetalningar av Magnus skuld framgår emellertid inte. När förpantningen av Lödöse upphörde är inte känt men den har åtminstone upphört före 1310.

Borgen Gälakvist i Skara nämns aldrig som säte för ett självständigt fögderi men källmaterialet är mycket magert under denna tid och det är inte omöjligt att den under sig haft det förvaltningsområde som senare låg under Axevalla hus. Det kan i så fall ha varit naturligt att under den tid som Lödösehus var bortpantat i stället förlägga myntningen till Skara.

Fotnoter: Med götaländsk mynträkning avses den mynträkning som tillämpades i västra Götaland (Dalsland och Västergötland) fram till 1290.

Med folkungar avses de s.k. äkta folkungarna som från början kan antas ha varit en ätt och sedan en partibe-teckning för en grupp stormän som bl.a. var i opposition till Birger Jarls ätt, som i historieböckerna felaktigt benämns folkungar.

LITTERATUR

Ekre, R.: Myntningsfynd från Lödöse. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1972.

Jonsson, K.: Översikt över fastlandsmyntningen ca 1180–1250. *Numismatiska Meddelanden* XXXV. Stockholm 1983.

– Ett tidigare fynd med baltiska mynt. *Myntkontakt* 1983:7.

LL – Lagerqvist, L.O.: Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt. Stockholm 1970.

Lönnroth, E.: De äkta folkungarnas program. En annan uppfattning. Stockholm 1949.

Malmer, B.: Örebro som myntort under 1200-talet. *Myntkontakt* 1978:8.

Peetre, A.: Kronans finanser. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* IX. Malmö 1964.

Rasmusson, N.L.: Nyköping som myntort under Knut Långe. *Sörmlandsbygden* 1962. Nyköping 1962.

Rosén, J.: Län. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* XI. Malmö 1966.

Thordeman, B.: Sveriges medeltidsmynt. *Nordisk Kultur* 29. Stockholm 1936.

Thordeman, B. & Rasmusson, N.L.: Jacob von Engeströms beskrivning av Styrabyndet. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1936.

Voionmaa, J.: Brakteatfyndet från Geta. *Finskt Museum* XLVIII, 1941. Helsingfors 1942.

Yrwing, H.: Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson. 1275–1281. Lund 1952.

SÄLJES

Koppar- och järnmynt
Oskar II och senare

1 ören	8 609 st
2 ören	14 475 st
5 ören	9 058 st

i tuber

Evald Söderberg

Fack 21, 940 13 JÄVREBYN
Tel. 0911/381 57

Kungl Myntkabinettet

Statens museum för
mynt-, medalj- och
penninghistoria

Narvavägen 13–17, 2 tr
Stockholm

(Buss nr 42, 44 och 69
till Historiska museerna,
tunnelbana till Karlaplan)

Basutställningar: Svenska mynt från alla tider; svenska besittningar; medaljkonstens historia och svensk historia i medaljform. Småre tillfälliga utställningar ordnas kontinuerligt.

Museet:

Tisdag – söndag 11–16

Måndag stängt

Besökstid: tisd 13–16

Postadress: Box 5405,

114 84 Stockholm

Tel: 08-783 94 00

Stort lager av SVENSKA
MYNT från medeltiden till nu,
sedlar, guldmynt, plåtmynt,
UTLÄNDSKA MYNT från
antiken till nu.

GRATIS PRISLISTA SÄNDES
PÅ BEGÄRAN.

Vi köper samlarmynt,
silvermynt, guld och silver i
alla former. (Även byten)

JAENSSONS MYNTHANDEL

Postadress- Prästgårdsgatan 15A
752 30 UPPSALA
Tel. 018/10 64 86

Butik- Väderkvarnsgatan 32 (Vid
Vaksala torg nära Centralstation)
Öppet tors. – fredag 11.00–18.00
Tel. 018/13 44 41

Agnus Dei i Bath år 1009

Vikingatidens historia är inte bara historien om mynt, danagälder, handel och röveri, även om det ibland kan synas så för dem som arbetar med vikingatidens mynthistoria. För de myntproducerande länderna, till exempel England, gäller samma sak. Plundringarna, gälderna och myntexporten till Skandinavien är till stor del av episodisk karaktär. Vikingarna lyckades inte under någon längre tid rubba det engelska samhällsmaskineriet. Man blir påmind om detta vid läsningen av arbetet *The Diplomas of King Æthelred 'The Unready' 978–1016. A study in their use as historical evidence* (Cambridge Studies in Medieval Life & Thought. Third Series. Volume 13. Cambridge University Press 1980). Författaren är en ung historiker från Cambridge, *Simon Keynes*, för övrigt sonson till den kände ekonomen J.M. Keynes. Keynes har intensivt studerat ett antal urkunder, "diplom", utfärdade av den engelske kung som främst figurerar i samband med vikingarnas attacker, Ethelred den villrådige, *Æthelred the Unready*. Det är en delvis helt ny bild av Ethelred, eller snarare av Ethelreds närmaste omgivning, som Keynes presenterar.

Ethelred var som bekant kung av England i 38 år, från 978 då han i tolvårsåldern efterträdde sin mördade halvbror Edward, till 1016 då han 50-årig dog i London med den segrande danska armén i hotande närhet av staden. En dramatisk början och ett tragiskt slut. Ethelreds eftermäle har starkt färgats av framställningen i *Anglo-Saxon Chronicle*. Avsnittet om Ethelred är skrivet mot slutet av kriget mot danskarna, efter 1012/13. Krönikören inser att kriget kommer att förloras och ger Ethelred skulden. Kungens långa regering är ett enda stort misslyckande. Han saknar ledaregenskaper, han är handlingsförlamad, han förlösar landets resurser, han kan inte samarbeta. En annan mera kyrkligt inriktad könikor drar fram omständigheterna kring Ethelreds trontillträde. Danskarnas härjningar är i själva verket Guds straff för brodermordet en mansålder tidigare. Även en modern historiker som Frank Stenton är i sitt kända

verk *Anglo-Saxon England* inne på samma linje: mordet hade begåtts för att främja Ethelreds sak och även om han själv var oskyldig skulle han aldrig slippa undan de psykologiska konsekvenserna. England leddes under vikingarnas attacker av en osäker människa, gnagd av samvetsförebråelser, helt ur stånd till det kraftfulla och konsekventa handlande som tiden i så ovanligt hög grad krävde.

Beväpnad med drygt ett hundratal "diplom", några bevarade i original, de flesta i avskrifter, griper sig Simon Keynes verket an med att röja upp i nästan 1000 års enstämt tyckande om Ethelred den villrådige.

Ett "diplom" eller en urkund av det slag det här är fråga om gäller nästan alltid kunglig överlåtelse av jordegendom i kombination med mer eller mindre omfattande privilegier. Många överlåtelser var till lekmän som i gengäld betalade kungen en större summa i kontanter. Överlåtelserna skedde i samband med *witenagemot* (rådsmöte) på olika platser i landet. Keynes visar att de ofta långa och komplicerade utskrifterna måste ha utförts av personer i kungens omgivning. Under hela sin regeringstid har Ethelred uppenbarligen till sitt förfogande haft en ganska omfattande, flyttbar och väl fungerande kansliapparat.

Överlåtelsehandlingarna var försedda med förteckningar på vittnen, ofta 20–30 personer. Det är just dessa vittneslistor som ger Keynes det redskap han behöver för att kunna ge en mera differentierad bild av Ethelreds 38 regeringsår. Rangordningen är noga genomförd: på den världsliga sidan är den lägsta vittneskategorin *ministri*, därefter kommer *ealdormen* och närmast under kungen *athelings* (prinsarna). På den andliga sidan är abbotar den lägsta gruppen, därefter kommer biskopar och överst ärkebiskopen. Andliga och världsliga befattningshavare har nästan uteslutande anglosaxiska namn, tex LEOFRIC, LYFING, GODWINE, WULFSTAN. När urkunderna ordnas kronologiskt och jämförs med varandra framträder förändringar i per-

songalleriet. Ministri befördras till ealdormen och abbotar blir biskopar. Några personer dör eller utesluts och nya kommer till. Vissa personer följs åt i flera dokument. Genom andra källor kan visas att just dessa personer är släkt eller har något annat gemensamt intresse. Stundom framträder konturerna av ett maktspel i kungens närhet.

Fyra perioder kan urskiljas. Först förmyndartiden fram till 984. De inflytelserika personerna, de som har den främsta rangordningen inom sin kategori, är desamma som under fadern, kung Eadgar, och brodern, kung Edward. Modern, drottning Ælftryth, uppträder som vittne i de flesta av dessa tidiga urkunder. Förändringarna uppträder först i nästa period, 984–993, då Ethelred är i 20-årsåldern. Enligt Keynes är detta "de ungdomliga misstagens tid". Ett antiklerikalt parti griper makten, kyrkliga privilegier dras in och kyrklig egendom beslagtogs. Den kyrkligt intresserade kungamodern försvinner från vittneslistorna. Efter perioden av misstag följer den "mogna" perioden, då Ethelred är mellan 27 och 40 år (993–1006). Ethelred är nu omgiven av grupper av delvis betydande personligheter, många engagerade i en kyrklig reformrörelse.

Under den "mogna" perioden blir vikingarnas attacker allt häftigare. Ethelreds så hårt kritiserade politik att genom gälder köpa England fritt från härjningar var enligt Keynes helt riktig om man ser till de samtida förutsättningarna. Det välmående England hade råd att betala och efter varje gäld minskade härjningarna just som beräknat. Den beryktade massakern på danskar på Sankt Bricius' dag den 13 november 1002 brukar framställas som en närmast sinnesrubbad regents grymma nyck. Keynes menar att krönikan på denna punkt är tendentiöst missvisande. Även massakern måste bedömas mot bakgrund av den aktuella situationen: den var ej så omfattande som författaren till den anglosaxiska krönikan vill göra gällande och den hade brett folkligt stöd.

När det gäller att visa hur rikt England i själva verket var i slutet av 900-talet och början av 1000-talet har Keynes stöd av nya resultat från numismatisk forskning. Den engelska myntningen var som bekant utomordentligt välorganiserad med

ca 6-åriga giltighetsperioder för varje mynttyp. På 990-talet dominerade Crux-typen. 991 och 994 års gälder bör ha betalats i denna myntsort. En av de ledande engelska forskarna inom området, D.M. Metcalf, beräknar att Crux-typen präglades i mycket större kvantiteter än närmast föregående typ, Second Hand, uppskattningsvis ca 40 miljoner exemplar mot ca 12 miljoner för Second Hand (BAR British Series 59, 1978; jfr British Numismatic Journal 50, 1980 och 51, 1981). Av denna myntmassa gick enligt Metcalf bara ca 10 % åt till 991 och 994 års gälder och av dessa 10 % spenderade vikingarna en del i England. Den tidigare uppfattningen, att myntproduktionen kraftigt ökar därför att mynten behövdes till gälderna, skulle alltså vara felaktig. Englands handelsbalans var positiv och gälderna betalades av ett redan existerande överskott av myntat silver.

Ethelreds sista levnadsdecennium infaller mellan 1006 och 1016. I denna fjärde period når händelseutvecklingen sin tragiska höjdpunkt. Redan 1005–1006 sker en olycksbådande förändring i urkundernas vittneslistor. Namnen på några av de mest förtjänta personerna från föregående period försvinner. En statskupp tycks ha ägt rum. Av de tidigare makthavarna blir en mördad, två bländas, en döms förlustig sin egendom. Segrare är en viss Eadric Streona och hans familj. Eadric, som från en obemärkt ställning snabbt avancerat till första platsen bland ministri, blir 1007 ealdorman i Mercia, gifter sig med Ethelreds dotter Edith, får främsta rangplatsen bland ealdormännen och agerar närmast som en vicekung. Krönikan beskriver Eadric som en förrädare – i slutskedet byter Eadric mycket riktigt sida och går över till danskarna.

I augusti 1009 kommer den fruktade jomsvikingen Torkel Höge med sin flotta till Sandwich. Nu följer olyckorna slag i slag. Ethelred försöker avvärja katastrofen genom en religiös manifestation i jätteformat. I staden Bath i sydvästra England utfärdar han en kungörelse om allmän botgöring i tre dagar, den 26, 27 och 28 september 1009, omedelbart före Mickelsmäss den 29 september. Samtliga invånare i England ålades fasta på vatten och bröd.

Överst Ethelred, Crux, ca 991–997, London, Sweting. Hild. 2920. Underst Ethelred, Agnus Dei, troligen 1009, Stafford, Alfwold. Hild. 3420. Skala 2:1. Foto Jüri Tamsalu, KMK.

Den sparade maten skulle skänkas till de fattiga. Alla skulle betala en penny var till kyrkan. Vidare skulle alla invånare alla tre dagarna delta i en barfotavandring. För dessa barfotaprocessioner, som skulle ledas av präster, utarbetades ett särskilt böneprogram. Man skulle börja med *Kyrie eleison* och efter åtskilliga böner sluta med ett trefaldigt åkallande av *Agnus Dei*. Botgöringen avsåg att engagera hela samhället i motståndet mot vikingarna. Även myntningen tycks ha involverats genom präglning av en särskild mynttyp med Guds lamm, Agnus Dei, på åtsidan, och bilden av en duva, Den Helige Ande, på frånsidan.

Simon Keynes arbete om Ethelred och hans tid är en spännande läsning. Tidigare väl kända fakta om härjningar och gälder kontrasteras mot den inre engelska politiken, tidvis framgångsrik men ofta störd av maktkamp och kupper. Keynes visar övertygande att epoken Ethelred var mycket mera differentierad än man tidigare förstätt. Upplösningstendenser förekommer bara

mot slutet. Det kungliga kansliets kapacitet är ett exempel på Englands höga civilisationsnivå, det fast organiserade myntväsendet ett annat. De vackra Agnus Dei-mynten speglar ett akut krisläge, men framför allt bör de ses som typiska produkter av ett för dåtida förhållanden ytterst välordnat samhälle, endast tillfälligt skakat av invasionerna från Skandinavien.

HÅKAN WESTERLUND

Mynthandel

**KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER**

*Spec. sedlar
Betalar bra för sedlar
före 1930*

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
Tel. 08/11 08 07

Kejsrerliga Myntet i S:t Petersburg i en svensk reseskildring

Av Ian Wiséhn

Ofta kan man i äldre reseskildringar finna uppgifter av numismatisk karaktär. Helt oväntat gav dock ett verk om en resa i Ryssland av Johan Fredrik Bahr ovanligt mycket. Detta arbete, i två delar, har följande titel: *Anteckningar om Ryssland under ett vistande i Petersburg och en utflykt till Moskva*, Stockholm 1838. Till dessa böcker hör ett särskilt häfte, bestående av 6 plancher i tvärfölic, med namnet: *Utsigter af Petersburg och Moskva hörande till "Anteckningar..."*. Böckerna är anonymt utgivna och tryckta hos L.J. Hjerta.

Johan Fredrik Bahr föddes 10 augusti 1805 i Visby. Han blev filosofie magister 1833 och anställdes kort därefter som bibliotekarie vid ryske ministern J. P. van Suchtelens bibliotek. Resan till Ryssland företog Bahr åren 1835–36. År 1837 började han studera kemi, ett ämne som kom att dominera hans fortsatta verksamhet fram till hans död i Uppsala 8 maj 1875.

Då Bahr reste till Ryssland styrdes riket av tsaren Nikolaus I (1825–1855), som med en okuvlig energi upprätthöll självhärskardömet i dess mest extrema och frihetsfientliga form. Bahr märker inte mycket av det negativa i Ryssland utan intresserar sig för allt det nya och beskriver landet i mer positiva drag. Hur resan finansierades framgår ej av böckerna. Nedan följer Bahrs skildring av Myntet och det ekonomiska livet i Ryssland på 1830-talet:

Uti fästningen, och midt emot kyrkan, ligger Myntet. Man inkommer här, genom en korridor, i ett par stora rum, hvarest guldet, som till en temligt stor kvantitet innehålles i allt silfver från Sibiriens bergverk, utskedas. Silfvertackor af utomordentlig storlek ligga här manshögt uppstaplade i flera rader. Här voro äfven sju stycken platinadeglar af mer än en alns höjd. De voro ganska tunna och fulla med stora bucklor slagna i dem. En sådan degel är ganska dyr, lika mycket för svårigheten att arbeta platinan, särdeles i så stora dimensioner, som för metallens höga pris.

Chefen för inrättningen, som hade den godheten föra mig dit, sade, att en sådan degel kostar 120,000 rubel. Uti skåp lågo guldtackor. Dessa utgjorde halva årsinkomsten i guld från kronans bergverk i Sibirien. Jag räknade dem: de voro till antalet 63 eller 65, hvilketdera minnes jag ej säkert, hvardera vägende 2 pud *).

Härifrån kommer man genom en annan korridor in i myntsalarne och de särskilda rummen för metallplåtarnes valsning, utklippning och myntpjesernas präglande. Arbetarene gå nakna, endast med skjortan på sig, dels för att förekom-

ma tjufnad, dels för den starka varmen från ugnarne och ångmaskinen, som drifver det hela. Golfvet i alla salarne är ett fint galler, så att bitar af ädel metall, som råkat fastna under fötterna, ej må utsläpas, utan nedfalla genom öppningarne. Det var arbetarnes middagsstund, när jag kom: maskineriet stod stilla, endast elden pustade under ugnarne. Men när timman var slut, gjorde man mig uppmärksam på den tystnad, med hvilken ångmaskinen skulle förrätta sitt arbete. När det stora svänghjulet först kom i rörelse, hördes för de tre eller fyra första omgångarne en dallring, såsom på våra ångfartyg, men sedermera kunde örat, lyssnade det aldrig så uppmärksam, ej upptäcka minsta ljud. Detta stora hjul af en ofantlig diameter drifver aldraminst tjuge särskilda maskiner, fördelade i flera salar. Deremot var slamret af myntstamparne under sjelfva preglingen odrägligt. Jag hade önskat tillbyta mig några af de rubler, som då preglades under mina ögon, men den embetsman, hvilken detta närmast rörde, var ej tillstädes. I stället fick jag byta några exemplar af medaljen öfver Alexanderkolonnen. Jag säger *byte* och ej *köpa*. Dessa medaljer äro af samma storlek som silfverrubler, något större än våra tvåriksdalersstycken. Såsom ämnade att med tiden blifva gångbart mynt, i likhet med silfverrubeln, gälla de, såsom denna, 3 rubel och 75 kopek, ehuru man i början hos vaxlare fick betala dem med 6, 8, till och med 10 rubel. På myntet får man så många man behagar till det förra priset, men endast genom *byte* med silfverrubler.

Ryska rikets hufvudmynt är rubeln. Namnet kommer af ett ryskt ord *rubitj*, som betyder afhugga. Rubeln bestod nemligen i de äldsta tider af en smal silfverstång, af hvilken man vid handel afhög mindre bitar efter behöfvat, liksom man gjorde med de här i Sverige i jorden funna ringar af tjock guld- eller silfvertråd, i flera omgångar lindade i spiraler, af hvilka ett stycke vid någon utbetalning afbröts. Dessa ringar, troligen burna kring armen, voro den tidens taskböcker. Rubeln åter var fördelad i 10 *grivna*. Denna benämning härleder sig från ett annat ryskt ord *griva*, hvilket betyder halsskinnet af något mindre djur, såsom hermelin, mård, ekorre o. s. v. Dessa skinn företrädde nemligen penningars ställe. Rubeln utgör, såsom det sades, mynt-enheten. Men när papper började utgifvas, steg och sänkte sig kursen ömsevis, hvarigenom den ursprungliga, eller silfverrubeln fick ett olika värde med pappersrubeln. Nu är detta värde stadgadt, så att rubeln i silver förhåller sig till

Johan Fredrik Bahr. Pennteckning från 1852. Kungliga Biblioteket. Reprofoto Jüri Tamsalu, KMK.

den i papper, såsom 3.60: 1. Till detta pris, nemligen 3 rubel och 60 kopek, utger och mottager kronan silfverrubeln. Men uti olika landsänder har dock silfverrubeln olika kurs. I Finland, der man dock ej gerna mottar guld eller silfver (svenska bankosedlar äro der det begärligaste myntet) gäller den 3,60; i Petersburg deremot står den 3,75 samt i Moskva 4,20. Detta gäller om smärre betalningar samt vid vaxlingar af silfver mot silfver i olika myntsorter. Papperet är dock begärligare än silfret, och blir i allmänhet allt dyrare och dyrare, ju längre man kommer från hufvudstaden. Guldet deremot är i vanpris och i Petersburg och Moskva tar man ej gerna mot detsamma. Guldmyntet består af hela och halva Imperialer. Den förra är numera sällsynt: jag såg den aldrig mer än en enda gång, då man i theaterluckan gaf mig en sådan tillbaka i vaxling. Den hela imperialen gäller 38 pappersrubel och den halva 19. De skulle, efter påskriften, gälla, den förra 40 och den sednare 20. Föröfrigt brukas dukater, både holländska och de till samma värde slagna ryska.

Då man i Petersburg vaxlar papper mot guld (år 1836) erhåller man 6 procent agio, men endast 4 1/2 procent, då man vaxlar silfver. I Moskva är skillnaden ännu större, ty der lemnas mot 100 rubel i papper 117 rubel i guld. Men den, som man tycker, stora vinsten är endast inbillad: ty silfverrubeln gäller der, såsom förut nämndes, 4 rubel 20 kopek och halva imperialen 22 i stället för 19. Det klingande mynt, som begärligast motta-

ges både i hufvudstäderna och i provin- sen, är platinamyntet, emedan det har ett bestämdt och lika värde öfverallt, nemligen den hela platinadukaten 24 och den halfva 12 pappersrubel. Det började utgifvas 1828, och är nu i allmänt omlopp. Man löper dock mången gång fara att misstaga sig, emedan platinadukaten är till storlek och färg ganska lik ett enkelt rubelstycke, och man således lätt af förseende kan utgifva mer för mindre. Derföre bör man nyttja en börs med dubbla rum: det ena för guld och platina, det andra för silfver.

Jag nämnde vaxlare här ofvanföre. Dessa utgöra en särskildt klass af smärre köpmän, hvilka uppköpa guld och silfver efter kronans pris, och sedan hålla det allmänheten tillhanda i deras bodar mot en vinst af 15 kopek på silfverrubeln. Denna vinst af omkring 4 procent skulles i en vanlig minuthandel, ty en sådan är den dock, icke vara stor, men genom den oupphörliga omsättningen förvärfva sig dessa vaxlare inom kort tid en betydlig förmögenhet, de äro, med ett eller annat undantag, lifegna, samt tillhöra till en stor del de förenämde *Raskolnikernes* sekt, och särskildt *Origenisternes* afdelning. Den grymma stympling, som dessa underkasta sig, är visserligen vid strängaste straff förbuden, men, oakadt förbudet och straffet, verkställas dessa operationer talrikt. Jag tror, att egennytta har lika stor del häruti, som religionsfanatism; ty en sådan människa, befriad från själfva tanken och möjligheten af ett familjelif, kan hädanefter helga hela sin varelse och alla sina krafter endast och allenast åt samlande af penningar.

*) Ett pud är lika med 38 svenska skålpund.

Balt-Nytt

Vi har under åren efter andra världskriget fått i skilda sammanhang uppleva, hur ivrigt personer, födda i de tre fria baltiska staterna eller ättlingar till dem, slår vakt om sin egenart och sina traditioner, var de än bor i den fria världen.

Vi kan nu meddela, att den 15 september 1983 grundades en numismatisk förening (*The Latvian Numismatic Society*), som skall ägna sig åt att öka det numismatiska kunnandet om Lettland. Föreningen ger ut *Journal of The Latvian Numismatic Society*.

Årsavgiften är \$12,50 för personer, som ej är bosatta i USA eller Canada. Föreningens adress är 2022 Ottawa Lane, Houston, Texas 77043, USA.

NUF

Hertig Magnus av Östergötland mynt

Den synnerligen intresserade numismatikern Hans Menzinsky i Göteborg hade i samband med sin forskning rörande Karl IX:s mynt anledning att anskaffa fotostatkopior av vissa handlingar berörande mynten under slutet av 1500-talet från Riksarkivet. Sedan dessa renskrivits, översände han för visst samarbete handlingarna till mig. Bland dessa, som huvudsakligen berörde 1500-talets slut, fanns emellertid en avskrift av några av Erik XIV:s förordningar i smärre delar. I utdraget av förordningen från 1563 förekommer följande passus: "Ibland thesse – 63 åhrs Klippingar finnes några som Hertigh Magnus till Östergötlandh lät slå och hafwe tuå preckor på huar sidhan om Cronan och håller Marker vthi fijn – 8 lodh." Notisen är givetvis utomordentligt märklig. Det är inte första gången den citeras. I Numismatiska Meddelanden XX har Axel Wahlstedt något redogjort för Sveriges mynthistoria under konung Erik XIV:s regeringstid. Han lämnar därvid en fyllig litteraturhänvisning och anför sedan:

Konungens andre broder Magnus hade fått Östergötland till hertigdöme. Han synes vara den ende af hertigarna, om hvilken man synes äga rätt att påstå, att han, om och troligen i ringa utsträckning, begagnat sig af rättigheten att slå mynt. Å 1563 års myntordning skall nämligen finnas en anteckning, hvari uppgifves, att bland de utslagna slagna klippingarna en del, utmärkta genom tvenne punkter på hvardera sidan af kronan, äro slagna af hertig Magnus. Brenner uppger, att dessa klippingar samtliga varit af 16 öres valör. Klippingar, bärande det nämnda kännetecknet, uppgifvas af Stiernstedt hafva blifvit bevarade till vår tid, ehuru de äro ganska sällsynta. Själff har jag genomgått Kungl. Myntkabinettets hela samling af Erik XIV:s klippingar utan att lyckas finna något enda sådant exemplar. De ifrågasattas, om inte författarna till Sveriges mynt 1521–1977 i en ny upplaga, gärna i not, bör anmärka på det berörda förhållandet. Den omnämnda hertigliga myntningen hör till ovanligheterna och utgör ett intressant inslag i mynträten under 1500-talet.

Ernst Nathorst-Böös

monetæ cudendæ jure, sed tamen sub nomine Erici, gaudebat.

(I översättning innebär detta: "Detta [mynt] skiljer sig knappast från det föregående [Erik XIV:s 16 öre klipping], bortsett från att det har två punkter till höger och vänster om kronan. De anger, som framgår av Erik XIV:s myntordningar, att denna sorts mynt präglats år 1563 av hertig Magnus av Östergötland för att de skulle kunna skiljas från andra mynt [de andra mynten]. Han glädde sig nämligen åt sin rätt att – om än under Eriks namn – slå mynt.")

Vad Brenner menar med att det skulle framgå av Erik XIV:s myntordningar är helt dunkelt. Så är ej fallet med dem som bevarats.

Stiernstedt, som också åberopas av Wahlstedt, hänvisar i sin tur (Numismatiska Meddelanden I, s. 52) till Erik Jöransson Tegels historik över Erik XIV. Detta är såtillvida en felaktig hänvisning som på angivet ställe endast hertigarnas allmänna rätt att prägla mynt beröres. Stiernstedt påstår, att sådana klippingar fortfarande finns bevarade. Detta, försäkrar Wahlstedt, är ur hans synpunkt fel.

Den sagda notisen har vi underställt Yngve Almer, som framhåller, att ej heller han iakttagit några sådana klippingar.

I och för sig vore ju en sådan prägling inte otrolig, då hertig Magnus likaväl som sin bror Karl kunde ha utövat sin mynträtt, som han, på i övriga Europa inte ovanligt sätt, tillerkänts.

Det kan ifrågasättas, om inte författarna till Sveriges mynt 1521–1977 i en ny upplaga, gärna i not, bör anmärka på det berörda förhållandet. Den omnämnda hertigliga myntningen hör till ovanligheterna och utgör ett intressant inslag i mynträten under 1500-talet.

Martin Luther King

den store fredskämpen, har hyllats även i medaljens form. Februari-numret av *The Numismatist* publicerar ett antal sådana medaljer.

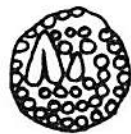
NUF

Björkenäsfyndet från Värmland och myntcirkulationen i Sverige vid 1100-talets slut

Av Kenneth Jonsson

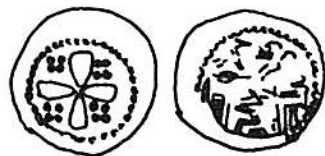
Från tiden omkring 1200 finns ett flertal skattfynd från östra Svealand och västra Götaland som har mycket att berätta om myntcirkulationen i olika delar av Sverige. De är inte minst intressanta genom att de är de första skattfynden från medeltiden inom dessa områden, eftersom de närmast föregående är mer än hundra år äldre och nedlagda under slutet av vikingatiden. I nedanstående tabell markeras vilka olika områdens och länders mynt som förekommer i dessa fynd och två norska fynd tas även med som jämförelse (Th. = Thordemans fyndförteckning, se litteraturlistan sist!).

Tabellen ger ett talande belägg för olikheterna i myntcirkulationen i två olika delar av Sverige vid 1100-talets slut. I östra Svealand (och södra Norrland) dominerar de lokalt präglade brakteaterna helt över ett mindre inslag gotländska mynt. I västra Götaland (Dalsland och Västergötland) dominerar myntcirkulationen av norska, tyska, engelska och gotländska mynt och med ett mindre inslag av svealandsbrakteater och lokalt präglade götalandstyper. Till samma myntcirkulationsområde får sydöstra Norge med Bohuslän (som då hörde till Norge) räknas. Beträffande gränsområdet i

1

1. Knut Erikssons (1167–1196) Svealandsbrakteat av den typ som ingick i Björkenäsfyndet.

2

2. Tyskland, Münster, biskop Burchard (1098–1118). Penning av den typ som ingick i Björkenäsfyndet.

	Svealand	Götaland	Gotland	Norge	Tyskland	England
1. Generalsbacken, Uppland (Th -)	x	-	x	-	-	-
2. Gillberga, Uppland (Th -)	x	-	x	-	-	-
3. Mackmyra, Gästrikland (Th 2-3)	x	-	-	-	-	-
4. Södermalm, Södermanland (Th 1)	x	-	-	-	-	-
5. Blidsberg, Västergötland (Th -)	x	-	-	x	-	-
6. Kockhem, Västergötland (Th 20)	x	x	x	x	x	x
7. Årbol, Dalsland (Th 23)	x	x	x	x	x	x
8. Naverstad, Bohuslän (Th 21)	-	x	-	x	x	-
9. Dæli, Hedmark, Norge (Th 22)	x	x	x	x	x	x

I mitt och många

andra bibliotek av numismatisk karaktär finns boken *Inledning till närmare kunskap om svenska mynt och skådepenningar: från början och intil dess svenska spiran lemnades af Konung Håkan Magnusson*. Den är författad av Adolf Modeer, vars liv och leverne samt författarskap finns närmare beskrivet i Th. Högbergs bok *Svenska numismatiker under fyra sekler*.

För den som är intresserad av svensk numismatisk bibliografi kan jag berätta, att i arkivet hos Det kongelige Danske Videnskabernes Selskab finns ett opublicerat manuskript om 8 sidor, av Modeer daterat den 30 oktober 1790 och betitlat *Någre Konung Magni den Godes Mynt, kærteligen beskrifne*. Manuskriptet anmäldes i sällskapet den 3 december 1790 och remitterades till den danske professorn S. Th. Thordacius, som avgav ett yttrande, vilket likaledes förvaras i sällskapet arkiv.

NUF

västra och mellersta Svealand mellan de två olika myntcirkulationsområdena vet vi mycket litet om vilka mynt som var i omlopp vid denna tid.

Ett fynd från Lerbäckes sn, Närke, innehöll uppenbarligen enbart gotländska mynt präglade ca 1140–1210/20 och kan alltså tillhöra den här behandlade tiden men kan också vara yngre eller betydligt äldre.

Ett tidigare inte uppmärksammat fynd som gjordes 1853 i Björkenäs, Ö. Fågelviks sn, Värmland, kan emellertid ge en hel del viktiga kunskaper. Det är tyvärr endast känt från en mycket bristfällig beskrivning i Kungl. Myntkabinettets inventarieförteckning, eftersom mynten själva redan tidigt fördelades på de systematiska samlingarna på resp. länder utan att inventarienumret antecknades. Skatten bestod av sammanlagt 46 mynt och av dessa var 7 brakteater medan 39 var tvåsidiga. Den enda beskrivna brakteaten kan bestämmas till Knut Erikssons 1167–1196, Uppsala, LL I:A:

7d/9a–b/10 (fig. 1). Om brakteaterna i övrigt sägs på två olika ställen:

- a) "7 brakteater fr. 12 årh. derav 3 frgm"
b) "Sju små bitar odugliga"

Av detta kan man sluta sig till att åtminstone några av brakteaterna var små, vilket i sin tur tyder på att de var norska eller möjligen gotländska eller från Lödöse.

Av de tvåsidiga mynten är ett tyskt beskrivet mer i detalj och det kan bestämmas till Münster, biskop Burchard 1098–1118 (fig. 2).

Om de återstående 35 tvåsidiga mynten sägs endast att 6 var fragment och att flera var präglade för (Tyskland) kejsar Fredrik I (1152–1190), kung Henrik II (1154–1189) av England och ärkebiskop Hildolf 1076–1079, av Köln (i Tyskland).

De uppgifter som finns om Björkenäsfyndet överensstämmer med andra ord väl med vad vi känner till om sammansättningen i de tidigare kända fynden från västra Götaland och sydvästra Norge. Nedläggningstiden kan också sättas till 1100-talets slut eller omkring 1200. Det kan också noteras att den enda kända typen – fler kan naturligtvis ha funnits – av Knut Erikssons svealandsmynt i fyndet även finns i Kockhem- och Årbolskatterna liksom i Dæli-

fyndet och den först på 1220-talet nedlagda skatten från Bünstorff i norra Tyskland. Denna starkt degenererade typ finns i ett flertal varianter och tillhör slutet av Knuts typer. Man kan endast spekulera om Björkenäsexemplaret kommit direkt från östra Svealand eller via västra Götaland där annars ju alla i fyndet förekommande typer fanns i cirkulation.

Kölnmyntet från Hildolf 1076–1079 är ovanligt tidigt för att förekomma i ett så sent fynd som Björkenäs och ger en kontakt bakåt till vikingatiden. Eftersom Kölnpenningens vikt var oförändrad under mycket lång tid kan den dock även ha hållit sig kvar i cirkulation i Kölnområdet under lång tid.

Inklusive övriga delar av Sverige som inte behandlats här skulle en indelning i olika myntcirkulationsområden kunna göras som belyser förhållandena vid 1100-talets slut (fig. 3). Västra Götaland har upp-

enbarligen haft en utvecklad handel med bl.a. utlandet, medan kontakterna mellan östra Svealand och övriga områden och utlandet varit begränsade och östra Götaland haft livliga kontakter med Gotland.

Litteratur:

Berghaus, P., Die ältesten Münzen Münsters. Commentationes de nummis saeculorum IX – XI in Suecia repertis, del II. Stockholm 1969.

Jonsson, K., Övergångskedet mellan vikingatiden och medeltiden ca 1050–1200 och uppkomsten av den medeltida myntningen i Sverige (NNUM 1984).

LL – Lagerqvist, L. O., Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt. Stockholm 1970.

Thordeman, B., Sveriges medeltidsmynt. Nordisk Kultur XXIX. Stockholm 1936.

- Svealändska mynt dominerar
- Gotländska mynt dominerar
- Utländska mynt dominerar

Mitt i City

STOCKHOLM
SUNDSVALL

Med stor sortering av

Mynt • Sedlar
Medaljer

Frimärken • Vykort
Aktiebrev • Tillbehör

PEO Mynt
& Frimärken

08-21 12 10

060-11 15 40

NYA ILLUSTRERADE PRISLISTOR

- I SPECIALOFFERT SVERIGE innehållande mynt från medeltiden t o m idag samt guld och besittningsmynt.
- II SPECIALOFFERT ANTIKA MYNT innehållande gekiska och romerska mynt från 400 f.Kr–400 ef.Kr.

WALLIN & BAKOS AB
Kungsgatan 4 B, Box 26058
S-100 41 STOCKHOLM
Tel. 08/10 00 57-58

3. Schematisk framställning av myntcirkulationen i Sverige vid 1100-talets slut med utgångspunkt från skattfyndet. Siffrorna hänvisar till numren i texten. Björkenässkatten markerad med x.

Swedenborgare som koloniserare i Afrika

Av Ian Wiséhn

Alltifrån mitten av 1700-talet hade Emanuel Swedenborg (1688–1772) i sina skrifter meddelat uppenbarelser om ett Guds älsklingsfolk, en mild ras av barnmänniskor med speciell fallenhet för den swedenborgska kyrkans religion. Och det folket var enligt Swedenborg afrikaner. På en kartskiss över Afrika hade han till och med utmärkt deras hemvist, i världsdelen mittregion. På det sättet riktade han sina läsares och anhängares – och de var många både i och utanför Sverige – uppmärksamhet på de svartas kontinent och ställde fram i nytt förklarad ljus en ras, som annars i århundraden blott betraktats som handelsvara av Europas nationer. Han kom därigenom att bidra till den antislaveri- och antislavhandelsrörelse, som mot slutet av århundradet växte sig stark, framför allt i England.

Hos Swedenborgs svenska lärjungar löpte dessa två motiv – drömmen om det nya Jerusalem i det inre av Afrika och filantropisk nitälskan för slavhandlens bekämpande – samman. Man ville göra en direkt praktisk insats. År 1776 publicerade swedenborgaren Ulrik Nordenskiöld en *Afhandling om nyttan för Sverige af handel och nybygge i Indien och på Afrika*. Den är sakligt-ekonomiskt hållen, men det framhålles uttryckligen att den tilltänkta svenska kolonien bör skilja sig från andra makters genom den hänsynsfulla och kristliga behandlingen av landets egna invånare. En Afrikaexpedition planerades av överdirektören i kontrollverket Carl Bernhard Wadström (1746–99). Wadström blev 1769 auskultant i Bergskollegium och sändes 1774 hemligt till Tyskland, där han tillägnade sig Solingensmidets hemligheter och värvade smeder från Solingen till Eskilstuna. År 1779 blev han direktör för arméns kirurgiska instrumentverkstad och 1782 överdirektör för Kontrollverket. Wadström hade tänkt sig en svensk swedenborgiansk koloni vid Afrikas västkust. Sedan denna plan gått om intet, deltog han 1787 i en av Gustav III bekostad Afrikaexpedition. Syftet denna gång var att studera slavhandeln och rekognoscera för den planerade kolonin. Det var Afrikas

Bild 1
Emanuel Swedenborgs porträtt i Lea Ahlborns version av år 1858. Slagen av Svenska akademien i silver och mäter 32 mm i diameter. Hyckert I, s. 237 nr 3.

Skala 1:1 Foto Jüri Tamsalu, KMK

Bild 2.

Carl Bernhard Wadström
Åtsidan visar Wadströms bröstbild i vänster profil med omskriften CARL BERNHARD WADSTRÖM DIRECTOR SUPR. på en upphöjd kantram. Vid halsavskärningen siganturen L. A. (dvs Lea Ahlborn).

Frånsidan visar en afrikan sittande på en kulle vid sidan av en palm (palmen proportionellt liten i jämförelse med mannen) läsande en bok. I bakgrunden finns mindre kullar och en palm samt på höger sida en strålände sol. Vid mannens fötter ligger sprängda bojor. Överst i halvcirkel texten: LIBERTAS MERITIS EST MIHI FACTA TUIS (Frihet har kommit mig till del genom dina förtjänster) och i exerguen: JURIS HUMANI ARDENS DEFENSOR OB. MDCCXCIX (En brinnande försvarare av människovärdet dog 1799).

Medaljen är präglad i silver på myntet och mäter 31 mm. Den utgavs av Svenska akademien år 1860. Hyckert I s. 329 nr 1.

Skala 1:1 Foto Jüri Tamsalu, KMK.

Bild 3.

Sierra Leone kompaniet lät prägla mynt åren 1791, 1797 och 1805 i valörerna 1 dollar, 50, 20, 10 och 1 cent i metallerna silver och koppar. Dollarmyntet avbildas här.

Skala 1:1 Foto Jüri Tamsalu, KMK.

naturrikedomar, knappast dess folk, som lag Gustav III om hjärtat. Han visade vilka fördelar han väntade sig av företaget genom att utse två naturforskare att delta i resan, nämligen mineralogen Carl Axel Arrhenius (1757–1824) och naturforskaren Anders Sparman (1748–1820). "Sanningen är", skrev Wadström i sin 1794 i London publicerade *Essay*

on Colonisation, particularly applied to the Western Coast of Africa, "att kungen älskade guld, mina förträffliga reskamrater älskade naturvetenskap, och jag älskade kolonisation."

Genom Ludvig XVI:s förmedling fick svenskarna fri överresa till Afrika med ett av franska Senegalkompaniets skepp. I Senegal lärde

man känna den franske guvernören, slavhandeln och ett stycke av Senegalkusten. Den franske guvernören

Bild 4. Politikern William Wilberforce framtvängde en lag om slavhandelns avskaffande år 1807. G. F. Pidgeon utförde samma år en medalj över denna händelse präglad i brons med en diameter av 36 mm.

Åtsidan visar i förgrunden en europé som räcker fram handen till en afrikan. I bakgrunden finns hyddor samt arbetande och dansande afrikaner. Överst i halvcirkel: WE ARE ALL BRETHREN samt nederst i exerguen: SLAVE TRADE ABOLISHED BY GREAT BRITAIN 1807. Under texten finns signaturen: G. F. P.

Frånsidan har en arabisk text som i översättning lyder: SLAVHANDLEN AVSKAFFADES I ENGLAND ÅR 1807 I SULTAN GEORG III:s TID PÅ HANS KRISTLIGA BEFALLNING (översättning utförd av Bengt E. Hovén). I exerguen under två korslagda, palmlblad finns en arabisk text som översätts med SANNERLIGEN ALLA ÄRO BRÖDER. Under den arabiska texten signaturer J. P. Fecit.

Weyl, nr 6752 pl. XLIII. Whiting, s. 162–163.

Skala 1:1 Foto Jüri Tamsalu, KMK.

de Bouffler riktade Wadströms intresse på Sierra Leone som den bästa platsen för en svensk koloni. Han lovade förse svenskarna med ett skepp för en undersökningsfärd dit. Just då blev han emellertid hemkallad, och planen gick i stöpet. Ryktena började nu gå om krigsutbrott mellan Frankrike och Storbritannien, och svenskarna beslöt återvända till Europa. Efter de Boufflers avresa bemöttes svenskarna inte heller med samma välvilja som förut av fransmännen. I början av 1788 lämnade de Senegal; ingen av dem åter såg Afrika.

Vistelsen därnere hade bara varit tre månader, och man hade ju inte lyckats komma någon längre sträcka utefter kusten eller in i landet – i varje fall inte långt nog att finna det nya Jerusalem. Vad var slutresultatet? Sparrmans och Arrhenius vetenskapliga utbyte tycks ha varit ringa, de har inte publicerat några rön från resan. Det viktigaste resultatet av resan var den kunskap om slavhandeln som Wadström fick i Afrika. Wadström fick tillfälle att yttra sig i frågan inför underhuset i London och inför den brittiska regeringskommittén som behandlade slaverifrågan. Även Sparrmans vittnesmål var viktigt, inte minst på grund av det anseende han åtnjöt inom vetenskapliga kretsar, för att vända strömmen till förmån för anti-slaveristerna.

Svenskarna var inte de första som intresserade sig för Sierra Leone. Redan 1783 hade brittiska regeringen sånt ett antal i England frigivna slavar till Sierra Leone, för att förhindra att de drev sysslösa och laglösa på Londons gator och för att återplantera dem i deras ursprungskontinent. Resultat var dåligt pga brist på plan, fullgod ledning, stor dödlighet och låg moral. Idealister i London försökte rädda företaget. Ett Sierra Leone-sällskap bildades, och i dess styrelse inträdde Wadström. När sällskapet i december 1791 sände ut sin första trupp av kolonistörer, fanns i denna också en grupp svenskar, så gott som alla av den swedenborgska kyrkan. Bland de svenska Afrika-resenärererna märks August Nordenskjöld (mineralog), Jakob Strand (kolonistyrerelsens sekreterare), D. W. Padenheim (löjtnant) och Adam Afzelius (botanist). Ingen av sven-

Bild 5. År 1930 lät Kungl. Vetenskapsakademien prägla en medalj över Adam Afzelius i silver med en diameter av 30 mm. Konstnär var Erik Lindberg.

Åtsidan visar Afzelius vänstra profil med omskriften ADAM. AFZELIUS. MEDICAE. PROFESSOR. UPSAL. NAT. MDCCCL. OB. MDCCCXXXVII (Adam Afzelius medicine professor i Uppsala. Född 1750, död 1837).

Frånsidan visar två korslagda stånd av den efter Afzelius uppkallade växten *Azelia africana*. I kransens öppning överst, en sexuddig stjärna. Inuti kransen texten: DISCIPULUS LINNAEI PIUS. FIDELISQUE PRAECEPTORE TALI. DIGNUS samt med mindre text SOCIO MERITISSIMO REG. ACAD. SCIENT. SVEC. MCMXXX (Tillgiven och trofast lärjunge till Linné. Värdig en sådan lärare. Kungl. Svenska Vetenskapsakademien (tillägnade) sin högst förtjänade medlem (denna medalj) 1930). Nederst, under kransen, fördjupat: AFZELIA. Wahlstedt s. 87 nr 1.

Skala 1:1 Foto Jüri Tamsalu, KMK.

skarna tycks ha undgått tropikfebern.

Afzelius (1750–1837) var till början docent i österländska språk i Uppsala men blev snart en av Linnés mest lovande lärjungar. År 1789 hade Afzelius kommit till London för att odla sin vetenskap. Där kom han snart i kontakt med Wadström och Nordenskjöld. När så Sierra Leonesällskapet önskade skicka en naturalhistoriker med sin första ex-

pedition för att systematiskt utforska landets naturtillgångar och möjligheter föll valet på Afzelius. Han kom att samla örter och frön som sändes till England och Sverige. Forskningsarbetet stördes av sjukdomar och av en attack från en fransk flottavdelning som bombarderade staden Freetown i Sierra Leone – krig rådde mellan Storbritannien och Frankrike. Huset som Afzelius bodde i blev sönderskjutet, hans samlingar vräktas huller om buller, trädgården ödelagd, flera av hans manuskript förstörda. Afzelius återupptog sitt forskningsarbete, samlade växter och djur i sitt torftiga, grästäckt trähus, gjorde exkursioner till olika negerstammar och studerade etnografika. Med sina rika samlingar återvände han till Europa 1796. Först i London, sedan i Uppsala ägnade han sig åt att ordna sina kollektioner och att lägga upp en stor, fullständig flora och fauna över Sierra Leone. Tyvärr blev det inte mer än enstaka vetenskapliga uppsatser; något storverk kom inte, lika litet som den reseskildring Afzelius velat skriva. År 1812 blev han e.o. professor i materia medica i Uppsala. Han utgav 1823 Linnés *Egenhändig anteckning*.

Litteratur:

Fries, R.; De linneanska "apostlarnas" resor. Kommentar till en karta. *Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift XXXIII–XXXIV*, 1950–51.

Hagen, E.; En frihetstidens son, Carl Bernhard Wadström, 1946.

Hyckert, B. E.; Minnespenningar öfver Enskilda Svenska Män och Kvinnor, *Numismatiska Meddelanden XVII:1*, Stockholm 1906.

Lindroth, S.; Adam Afzelius, En linnean i England och Sierra Leone, *Lychnos* 1944–45.

Wahlstedt, A.; Minnespenningar över Enskilda Svenska Män och Kvinnor, *Numismatiska Meddelanden XXIX:3*, Stockholm 1937.

Weyl, A.; Verzeichniss von Münzen und Denkmünzen der Erdtheile Australien, Asien, Afrika und verschiedener mohammedanischer Dynastien der Jules Fonrobert'schen Sammlung, Berlin 1878.

Whiting, J. R. S.; Commemorative Medals. A Medallion History of Britain, from Tudor times to the present day, London 1972.

Tingströms fullbordade

Bertel Tingström, Sveriges Plåtmynt 1644–1776. En undersökning av plåtmyntens roll som betalningsmedel. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Hist.Ups.135. Almqvist & Wiksell International 1984. 246 s. C:a pris 145 kr.

Bertel Tingströms akademiska avhandling *Sveriges plåtmynt* har även den likheten med de "gamla" doktorsavhandlingarna att den utlovar nya publikationer till komplettering av den vid disputationstillfället föreliggande. Sålunda kommer "ett corpusverk om plåtmynten" att ingå i en av Kungl. myntkabinettet och Kommittén Sveriges mynthistoria redigerad monografiserie. Här får man då se hur det egendomliga och fascinerande myntmaterial ser ut på vilket dagens avhandling bygger. Och detta är en viktig sida av Tingströms plåtmyntsforskning. Han har gjort en världsomfattande inventering av bevarat material, besökt museerna, beskrivit och vägt. Slutsumman är 10.525 plåtar.

Primärkällorna för avhandlingen, som är en historisk studie, utgöres emellertid inte av plåtarna själva utan av arkivhandlingar, protokoll, förordningar och berättelser. Första kapitlet heter "Kopparpolitik och kopparmyntning 1624–1776", börjande med de små kopparmynten. Ett avsnitt rör "Öresmynt i daler KM 1660–1665", andra "Stockholms Banco" och "Nödmyntspeperioden 1715–1719". Försättningsvis behandlas Kopparpolitiken, Transportsedlarna, Plåtmyntens avskaffande, Plåtmynten efter 1776, Krig och utmyntning samt "Samtida vittnesbörd om plåtmynt".

Den populäraste sidan av plåtmyntsstudiet är emellertid den arkeologiska. Skrymmande som plåtarna var, blev de för säkerhets skull gömda under golvet i husen eller direkt i jorden. En mycket stor del av de plåtar Tingström nu känner som bevarade, utgör sådana skattfynd, lagrade i museerna och försedda med detaljerade fynduppgifter. Den slags kulturhistoria som bedrivs under ett mycket noggrant beskrivande av fyndförhållandena, får kanske tycke av självändamål, men fråga är väl, när man granskar plåtmyntskatterna för sig, om de inte har sin egenart, värd att studera.

Frappant är ju plåtmyntsrikedomen i Finland, beskriven redan år 1900 av den framstående orientalist och numismatikern Wilhelm Lagus i pionjärbrevet "Om mynt funna i finsk jord". De plåtar som varit nedgrävda, är antingen grönärgiga eller avärgade och ter sig mindre lockande för samlarna. Men den historiska patinan gör dem pålitliga som källmaterial, vartill kommer de förhoppningar på materialets tillväxt man har att knyta just till fynden.

Att plåtmyntskatterna blivit kvar på gömställena beror, som Sture Bolin visade upp 1926 vid sin doktorsdisputation i Lund, därpå att det är vid krigstillfällen som gårdarna bränts och skatternas ägare plötsligt berövats möjligheten att ta vara på sina mynt. Tingström citerar i sin avhandling Pekka Sarvas som en forskare vilken kommit över Bolin i fråga om katastrofteoriens giltighet (NNÅ 1967 och 1969). Han har, säger Tingström, beträffande skattfynd i Sverige och Finland under 1700-talet "klart påvisat att nedläggning av skatter skett under fredstid i väl så stor utsträckning som i krigstid", och detta i motsats till vad Bolin skulle anse. Detta är en missuppfattning av Bolins tes, för vilken ej *nedgrävandet* utan *kvarblivandet* i krig är det betecknande. Det är flera senare författare som inte sett först och främst till *katastrof*-momentet i Bolins tes. Men Sarvas och Tingström tycks ha kommit på plåtmyntens speciella karaktär som depositionsobjekt, och det är ett uppslag som kan bli något att arbeta vidare med.

Harald Wideen

Mynthandeln TICALEN

Stureplatsen 3

411 39 Göteborg Tel: 031-20 81 11

Köper Säljer Värderar

Svenska och utländska mynt, plöletter och övrig numismatika –
Rejäl behandling garanteras.

Öppet fredagar 16–18
lördagar 09–14

Medlem av Sveriges Mynthandlares
Förening

Några notiser om "Bergslagssedlar"

Vi har i MYNTKONTAKT/SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT 1983 nr 9/10 redogjort för de Avestadirektionens assignationer på Stora Kopparbergs Bergslags kassa, som gavs ut åren 1790 och 1791. De hade följande valörer: 1½ riksdaler, 1 riksdaler, 32 skillingar, 24 skillingar och 16 skillingar, allt riksgälds.

I annonser om borttappade och stulna sedlar i *Fahlu Weckoblad* under åren 1790–1793 förekommer sådana assignationer mycket ofta, minst lika ofta som riksgäldskontorets sedlar. Det visar på sitt sätt, att assignationerna spelade stor roll i ortens betalningsmedelsförsörjning.

Den 22 maj 1790 "förlorades en taskbok, hvaruti låg en Bergslagens assignation på 1 rd. 24, en dito på 24 och 1 dito på 16ß."

Den 16 oktober 1790 "förlorades en taskbok med 2:ne inneliggande sedlar, den ena riksgälds 3 rd. 24ß. och den andra Bergslagens 1 rd. 24ß.

Den 24 december 1790 "förlorades en liten röd plånbok med en inneliggande riksgälds sedel på 2 och en half rd. och en Bergslags på 1 rd."

Den 12 februari 1791 "förlorades följande sedlar: en Bergslagens på 1 rd. en dito på 24ß. en dito på 16ß. och 2:ne riksgälds på 12ß. hvardera".

Den 18 juni 1791 "uphittades en plånbok och deruti liggande penningar, 4 st. riksgälds och 1 Avesta directions assignationer".

Den 27 augusti 1791 "bortstulit contant 20 rd. i riksgälds och Fahlu bergslags sedlar".

Den 3 september 1791 "bortstulit en taskbok hvaruti låg kontant 5 rd. 12 s., bestående af 2:ne st. riksgälds-sedlar på 2 rd. hvardera, en dito på 12ß., en Bergslagens dito på 1 rd."

Den 14 juli 1792 "förlorades en plånbok med omkring inneliggande 6 a 7 rd. uti diverse små sedlar, så riksgälds som bergslags".

Den 28 juli 1792: "Förleden tisdag förlorades emellan grufvan och torget af en fattig gässe 2:ne st. sedlar, en på 32 och en på 16ß. den desse sedlar uphittadt, vare god och gifve det tillkänna på tryckeriet emot vedergällning".

Valören 32 skillingar fanns endast

på Avestadirektionens assignationer, inte på riksgäldskontorets sedlar.

Den 28 mars 1793 "förlorades en Bergslagens sedel på 1 riksdaler".

Även i *Weckoblad för Gefleborgs län* kan vi läsa ett par annonser om Avestadirektionens assignationer.

Den 13 november 1790: "Förleden torsdags eftermiddag eller den 11 dennes är emellan grosshandlaren Muller på Hospitalsgatan, eller inuti gränden til Jonas Fellgrens gård, och sedan Hospitalsgatan ut-före ända til Hospitalet borttappat 5 plåtar af Stora Koppar-Bergets assignationer, en på 1 r:d. och en på 32ß. Eho, som desse sedlar uphittat, vare god och gifve det til kända på tryckeriet, så skall dess redlighet och besvär hederligen bli förskylt".

Vi sena tiders barn har svårt att förstå varför annonsören anger sedlarnas sammanräknade belopp, 1²/₃ riksdaler riksgälds, genom att gå omvägen över *plåtar*. En plåt var = 1¹/₃ riksdaler; han säger alltså 5 × 1¹/₃ riksdaler, vilket mycket riktigt är 1²/₃ riksdaler. I detta speciella sammanhang är det sålunda fråga om *plåt riksgälds*, men när ett silvermynt å 1¹/₃ riksdaler kallas för plåt, är det fråga om *plåt specie*.

Den 8 september 1792: "Den 6 dennes är för en resande man förkommit 8 r:d. uti följande sedlar: 2:ne på 2 r:d. 1 dito på 1 r:d. riksgälds-sedlar, 2:ne dito på 1 och en half r:d. Fahlu Bergslagens sedlar. Den rättsinnige, som desse sedlar om händer fått, vare god och anmälle sig på tryckeriet, mot nöjaktig vedergällning".

Torgny Lindgren

AUKTIONSPREFERAT

Den 3 november höll Sotheby's i London den fjärde auktionen över resterna av Virgil Brands samling.

Om den första auktionen har jag tidigare berättat i MYNTKONTAKT 1982:8. Den tredje auktionen innehöll antika grekiska och romerska mynt, många stora rariteter och de flesta mynt i osedvanligt hög kvalitet. Den nu auktionerade fjärde delen omfattade till största delen ryska mynt, många sällsynta provmynt och novodeler, samt polska. Dessutom fanns fem svenska mynt, varav två stora rariteter; de svenska uppnådde följande priser i pund plus 10 procents slagavgift:

Nr	Mynt	Kval	Pris
314	Gustav I, daler 1534, SM 98	1+	5000
315	dito, daler 1534, SM 99	1+01	3200
316	dito, 1/4 daler 1534, SM 108	1+01	4000
317	dito, daler 1535, SM 103 a	1/1+	2500
318	Karl XI, 8 mark 1667, SM 57	01	4500

Alla dessa mynt, utom dalern 1535, uppgavs komma från Bruuns samling. Vad gäller nr 314 kan man dock vara tveksam och nr 316 stämmer ej alls med Bruuns, utan är ett kvalitetsmässigt något bättre exemplar. Däremot är nummer 315 från Bruuns samling och då därmed även Ex. Oldenburg och Ex. Brenner.

Den ena av de två rariteterna var kvartsdalern och den andra den tidigare till Göteborg hänfödda åttamarken 1667. Att den tidigare, innan den attribuerades till Stockholms myntverk, varit ett av de dyraste svenska mynten, var väl fullt riktigt. Men det nu höga priset kan jag ej förstå.

En uppfattning om hur stor V. Brands samling varit kan man få om man nämner att ur den hittills sålts av Gustav Vasas tidigar gyllen- och dalermynt:

halvgyllen 1528, 5 st dalrar 1534, varav en dublett, daler 1535, halvdaler 1534, halvdaler 1537, kvartsdaler 1534 och slutligen västeråsdalern 1540. Av storsamlingarna har endast Antell och Oldenburg ägt lika många, Antell en nära nog identisk serie. Oldenburg hade visserligen även helgyllen och den andra typen av 1535 års daler (SM 103 b), men ej halvdalern 1537.

Nämnas bör också, att auktionens fem ovannämnda mynt köptes hem till Sverige.

Anders Frösell

Kungl. Myntkabinettet informerar om myntfynd

Av Monica Golabiewski

LAGSTIFTNING

Sverige har den äldsta fornminneslagstiftningen i Europa. Vår första fornminneslag, *Kongl. Mayst:s Placat och Påbudh Om Gamble Monumenter och Antiquiteter*, utfärdades 1666. Genom plakatet blev all åverkan på fornminnen strängeligen förbjuden. Fornminnesplakatet kompletterades 1684, då lagen påbjöd inlösen till staten av alla jordfunna föremål i ädelmetall och koppar. Den nu gällande lagen om fornminnen är från år 1942 med en del senare tillägg.

Fornminneslagstiftningen har haft till följd att en mängd värdefulla myntfynd har kunnat införlivas med de offentliga museisamlingarna och där hållas tillgängliga för både allmänhet och forskare. Stora delar av Kungl. Myntkabinetets myntsamling härrör från inlösta myntfynd.

Om fornfynd

Alla fynd från *fasta fornlämningar* eller påträffade i samband med sådana *tillfaller staten*. Även ett visst område kring fornlämningen skyddas enligt fornminneslagen. *Enligt lagen får ingen utan tillstånd göra någon som helst utgrävning på sådan plats.*

Fasta fornlämningar, vari myntfynd ofta påträffas är:

- gravar, gravfält
- offergropar, offerkällor
- lämningar av bostäder, boplatser, arbetsplatser
- övergivna borgar, slott kyrkor, kapell, kloster kyrkogårdar, vallar, vallgravar
- skeppsvrak

Fynd som inte har något samband med fast fornlämning kallas *lösfynd*. Är föremålen äldre än 100 år och helt eller

delvis av guld, silver eller koppar *tillfaller de upphittaren men med skyldighet att hembjuda dem till staten* för inlösen. Detta gäller även föremål påträffade tillsammans med sådana fynd.

Fynd som skall tillfalla eller hembjudas staten skall *utan dröjsmål anmälas* hos Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer, länsmuseum eller polismyndighet. RAÄ/SHMM är central förvaltningsmyndighet för ärenden om kulturminnesvård. Kungl. Myntkabinetet är den institution inom myndigheten som bland andra åligganden handlägger myntfynden. RAÄ/SHMM kan sedan vid fyndfördelning överlåta på annat museum att ansvara för föremålen, om så begärs, eller låta dem återgå till upphittaren.

MYNTFYND

Myntfynden utgör en mycket viktig källa till kunskapen om politiska och ekonomiska förhållanden under äldre tider. Från vikingatid och medeltid finns få skriftliga dokument bevarade. Därför är mynten särskilt viktiga för all historisk forskning. Mynten är ofta daterbara till ett bestämt år eller till regent och bestämbara till präglingsort och ger värdefull hjälp vid dateringen av andra arkeologiska fynd samt fasta fornlämningar.

Fynden kan delas in i olika kategorier:

- ensamfunna mynt
- hopade fynd
- depåfynd

Hopade fynd

Hopade fynd är mynt tappade ett och ett inom ett begränsat område. De kommer ofta fram vid undersökning av kyrkor och vid utgrävningar i städer. De är viktiga för dateringen av byggnadsperioder och för vår kännedom om myntens omloppstid. De hopade fynden utgörs till större delen av småmynt från medeltid och nyare tid.

Depåfynd

Ett depåfynd består av flera mynt avsiktligt och på en gång deponerade i jorden (kallas även skattfynd). Depåfynd är viktiga för den inbördes dateringen av mynten i fyndet liksom silverhaltsanalyser och stilelement. Präglingstid för anonyma mynt (= utan åsatt årtal) bestäms bl a med hjälp av andra säkert daterade mynt i depåfyndet. Mynten bör ha varit i omlopp samtidigt och präglats med inte alltför långa mellanrum.

DOKUMENTATION

Registrering

Varje myntfynd dokumenteras noggrant; dels registreras de fyndvis topografiskt på lista, dels registreras varje fyndmynt separat med fotografi och uppgift om proveniens, vikt, diameter etc samt litteraturhänvisning och annat som kan vara av intresse för forskningen. Då den planerade dataterminalen installerats kommer registreringen att överföras på denna i samarbete med övriga myndigheten.

Publicering

För att allmänhet och forskare skall få kännedom om myntfynden är det nödvändigt att de publiceras centralt och löpande i någon form. Alla på Kungl. Myntkabinetet färdigbehandlade fynd publiceras löpande i KMK:s årsberättelse i *Nordisk Numismatisk Årsskrift (NNÅ)*, fr o m 1982 på engelska för att ge större spridning. Alla depåfynd publiceras dessutom separat i *Coin Hoards*, utgiven av The Royal Numismatic Society, London.

De stora myntfynden från vikingatiden bearbetas inom forskningsprojektet Mynt från vikingatiden funna i Sverige och publiceras fortlöpande i skriftserien *Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt (CNS)*, av vilken hittills sex volymer utkommit. Den år 1982 påbörjade *Landskapsinventeringen* innehåller kortfattade redogörelser för samtliga kända fynd inom ett visst landskap.

Myntfynd som är av särskilt intresse för forskningen publiceras i sin helhet, framförallt i de olika numismatiska tidskrifter som utges i Norden: *NNÅ*, se ovan, *Nordisk Numismatiska Unions Medlemsblad (NNUM)*, vilken utges av nordiska numismatiska föreningar och myntkabinetet samt *Numismatiska Meddelanden* och *Myntkontakt, Svensk Numismatisk Tidskrift*, som utges av Svenska Numismatiska Föreningen.

Fynden av romerska denarer har publicerats av Lennart Lind 1981 i *Roman denarii found in Sweden*; solidifynden av Joan Fagerlie 1967 i *Late Roman and Byzantine Solidi found in Sweden and Denmark*. Även i arkeologiska tidskrifter såsom *Fornvännen* och *Gotländskt Arkiv*, publiceras numismatiskt material. I Kungl. Myntkabinetets återupptagna skriftserie kommer myntfynden att ingå som en särskild del.

På grund av ovanstående, upphittarens *skyldighet* enligt lag, materialets *nödvändighet* för forskningen och önskvärdheten av en så komplett *publicering* av myntfynden som möjligt, uppmanas *alla*, såväl privata upphittare som arkeologer, att sända in myntfynden till:

RAÄ/SHMM
Kungl. Myntkabinetet
Box 5405
114 84 STOCKHOLM

**Köper
Säljer
Värderar**

ANTIHKALLARNA
Västra Hamngatan 6
411 17 Göteborg

Tel. 031-13 55 81

Silverskatt från vikingatiden, påträffad 1977 i Thuleparken, Eskilstuna. Eskilstuna museer. Foto Gunnel Jansson, ATA.

Slagskepp och luftballong på pollett

I Kungl Myntkabinetts samlingar finns en liten pollett, av brons och mätande 19 mm, som har en lustig kombination av åt- och frånsidornas bilder.

Åtsidan visar ett slagskepp sett förfifrån om styrbord och frånsidan visar en luftballong och därovanför en liten svag cirkel (solen?).

Genom att studera slagskeppet och ballongen kan man få fram en ungefärlig datering av polletten.

Efter genomgång av tyska marin-kalendrar kan det konstateras att slagskeppet som är mycket grovt återgivet, mest liknar ett tyskt dylikt av Wittelsbach-klassen. Följande detaljer överensstämmer med detta påstående: Skrovet är flushdäckt. Förstäv är en svagt utpräglad rammstäv. Svåra kanontornet förut är ett dubbeltorn, uppställt på en däckbyggnad. En antydning till medelsvår kanon finns i ovannämnda däckbyggnad. Medelsvåra kanoner är antydning i överbyggnaden mid-skepps samt lätta pjäser på överbyggnaden. Skrovet har två rader ventiler. Två skorstenar långt ifrån varandra (akter skorsten är svagt

markerad) mm. Av Wittelsbach-klassen fanns fem fartyg:

Wittelsbach sjösatt 3/7 1900 färdig 15/11 1902

Wettin sjösatt 6/6 1901 färdig 1/10 1902

Zähringen sjösatt 12/6 1901 färdig 25/10 1902

Schwaben sjösatt 19/8 1901 färdig 13/4 1904

Mecklenburg sjösatt 9/11 1901 färdig 25/6 1903

Dessa slagskepp var rustade från färdigställandet t o m ungefär 1911 och var i reserven till första världskrigets utbrott, då de ingick i 4:e slagskeppseskadern. De opererade i Nordsjön t o m 1915, varefter de utnyttjades som skol- eller logementsfartyg och berövades en del av sina kanoner. Efter 1918 skrotades de ned utom Zähringen, som blev radiostyrt målfartyg och sänktes i Gdynias hamn år 1945.

Frånsidans ballong är svårare att datera men liknar dem som fanns omedelbart före 1914.

Polletten kan ha fungerat som någon slags tillträdesbiljett vid en stapelavlöpning eller kanske snarare

Skala 1:1 Foto Juri Tamsalu, KMK.

vid någon "Flottans Dag" (Kieler Woche?). Det senare är troligast på grund av pollettens enkla utförande.

Hur ballongen skall tydas är svårt att förstå. Har kanske någon "Flottans Dag" eller någon "Kieler Woche" samtidigt varit en "Luftfartens Dag" i början av 1900-talet? Det hade dock legat närmare till hands med en Zeppelinare. Den första Zeppelinaren fanns endast under 2:a halvåret 1900, nr 2 tiden 30/11 1905–17/1 1906 och nr 3 från 9/10 1906. Under åren 1901–1905 fanns alltså inga Zeppelinare. Kan-ske tillkom polletten under denna mellanperiod?

I. W.

Brittiska nykterhetsmedaljer

I Kungl Myntkabinetts samlingar finns två medaljer över Fader Mathew. Theobald Mathew föddes på Irland år 1790 och fick sin teologiska utbildning i Dublin. År 1814 var han färdig präst och kom att ingå i kapucinorden. År 1838 var han med om att bilda en rörelse som kallades *The Cork Temperance society*. Detta sällskap krävde nykterhet av sina anhängare. Fader Mathew lyckades värva 150 000 medlemmar under de första nio månaderna genom sin vältalighet och PR-verksamhet för den goda saken. De flesta medlemmarna vann man i Cork och Limerick. En bild av vilken massrörelse som igångsattes får man av uppgiften att i Nenagh gav 20 000 personer under en och samma dag löfte om avhållsamhet från alkoholhaltiga drycker. I Galway vanns 100 000 personer på två dagar och i Dublin 70 000 på fem dagar. Under besöken i Liverpool, Manchester och London fick rörelsen nästa lika stora framgångar. År 1840 hade 2 miljoner människor avgivit nykterhetslöfte.

Hela denna rörelse hade naturligtvis stora utgifter och år 1844 medförde detta att Mathew arresterades för sina skulder. Denna skuld som uppgick till £ 7000 hade uppkommit genom att man låtit prägla medaljer för att delas ut bland de nyblivna nykteristerna. Då inget ohederligt fanns hos Mathew tillskyndade två hertigar, fyra markiser, tjugonio lorder och baroner, fyra katolska biskopar och tretton parlamentsledamöter för att betala skulderna samt övertala drottning Victoria och brittiska regeringen att tilldela Mathew en årlig pension på £ 300. Man lyckades med detta. Fader Mathew besökte USA åren 1849–51 där han vann ytterligare anhängare för saken. Han avled i England år 1856.

Medaljerna som fick Fader Mathew på fall har följande utseende:

Åtsidan visar Theobald Mathew klädd i långrock, stövlar och med en hög hatt i vänstra handen och med den högra välsingnande rader av knäböjande medlemmar tillhörande nykterhetssällskapet. Överst kring kanten texten MAY GOD BLESS YOU AND GRANT YOU

STRENGTH samt nederst YOUR PROMISE.

Frånsidan har texten HE REASONED OF RIGHTEOUSNESS TEMPERANCE AND JUDGEMENT TO COME Chap 24 V 25. Kring kanten två korslagda bladrankor med ett band kringlindat som har texten THE APOSTLE OF TEMPERANCE. Överst finns ett strålande kors.

Medaljen är präglad i silver och mäter 43 mm. konstnären är okänd. Den andra medaljen visar på åtsidan en vapensköld med det kristna lammets och bokstäverna IHS (ett av Kristi monogram, bildat av de tre första bokstäverna i namnet Iesus, skrivet på grekiska. IHEOYE).

Stående på skölden finns ett strålande kors. Vid sköldens sidor på en trappavsats står en man och en kvinna båda hållande var sin fana med texterna SOBRIETY och DOMESTIC COMFORT. Ovanför AND GRACE TO KEEP mannens huvud flyger en ängel som sträcker ut en krans. Nedanför skölden och trappan står två barn.

Nykterhetsmedalj att förvara
Skala 1:1 Foto: Mats Pettersson, 1982

Nykterhetsmedalj med bäranordning
Skala 1:1 Foto: Mats Pettersson, 1982

Överst kring kanten IN HOC SIGNO VINCES (I detta tecken skall du segra).

På frånsidan finns ett brett strålande kors i mittpartiet inom vilket står skrivet PLEDGE/ I PROMISE TO ABSTAIN FROM ALL INTOXICATING DRINKS & EXCEPT USED MEDICINALLY AND BY ORDER OF A MEDICAL MAN AND TO DISCOUNTENANCE THE CAUSE & PRACTISE OF INTEMPERANCE. Utanför den övre korsarmen FOUNDED 10 APRIL 1838. Kring kanten texten CORK TOTAL ABSTINENCE SOCIETY. THE VERY REV- T. MATHEW PRESIDENT.

Denna medalj är präglad i silver och mäter 33 mm och har överst en ögla och ring. Även denna medalj är osignerad.

Litteratur: Whiting, J.R.S., *Commemorative Medals. A Medallist's History of Britain, from Tudor times to the present day*, London 1972 s. 179, 198.

Ian Wiséhn

UR STYRELSENS ÅRSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1983

Styrelsen har under 1983 haft följande sammansättning:

Ordf G Bergenstråhle, v ordf F Olrog, sekr T Sundquist, kassaförv U Nordlind.
Övriga: Y Almer, M Greijer, L Wallén; suppleanter: A Frösell, K Jonsson, T Lind, R Rodeham.

Styrelsen har under året hållit sex protokollförda sammanträden och dess arbetsutskott ett.

Utöver i styrelse och arbetsutskott har arbete pågått i olika kommittéer.

Beträffande verksamheten under året hänvisas till vad som publicerats i MYNTKONTAKT och i *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*.

Sven Svenssons stiftelse för numismatik:

Föreningens ordinarie representanter i stiftelsen har varit G Bergenstråhle, N-U Fornander och T Särkány, suppleanter har varit K Jonsson, U Nordlind och T Sundquist. Kontrollant för samlingarna har varit G Bergenstråhle.

Gunnar Ekströms stiftelse för numismatik forskning:

Föreningen har representerats av U Nordlind (ordinarie) och B Tarras-Wahlberg (suppleant).

Medlemmar

Den 31 december 1983 uppgick föreningens medlemsantal till 1027 juridiska och enskilda medlemmar.

Föreningens ekonomi framgår av vinst och förlusträkningen.

Medlem som önskar en fullständig årsberättelse kan vända sig till kansliet.

BALANSRÄKNING FÖR SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

	31.12.1982	31.12.1983
Tillgångar		
Kontanter	1 165:35	1 979:60
Postgiro	57 789:52	104 457:33
Banktillgodohavande	70 981:64	785 608:69
Obligationer	3 400:—	5 000:—
Aktier	476 421:—	—:—
Inventarier	1:—	1:—
Föreningens medaljsamling	10 000:—	1:—
Föreningens bibliotek	—:—	1:—
Lager: samlarmynt	15 169:85	26 043:31
samlarmedaljer	9 007:—	8 664:—
samlarjetonger	17 732:—	1 000:—
boklager	12 975:—	1 000:—
medlemsnålar	478:—	186:—
Fordringar	25 084:07	848:25
Summs	700 204:43	934 790:18
Skulder och eget kapital		
<i>Donationsfonder och andra fonder</i>		
C W Burmesters medaljfond	49 710:—	86 710:—
C W Burmesters förlagsfond	153 135:—	159 385:—
N L Rasmussons stipendiefond	29 943:30	31 063:30
Ständiga medlemmars fond	45 000:—	45 000:—
<i>För särskilda ändamål reserverade medel</i>		
Reserverat för utgivning av Numismatiska Meddelanden XXXII:2	49 000:—	49 000:—
Reserverat för 110-årsfest och unionsmötet 1983	25 000:—	—:—
Förlagsfond för utgivning av skrifter	130 000:—	130 000:—
Landsortsfonden	260:—	460:—
Belöningsmedaljers fond	—:—	10 000:—
<i>Övriga skulder</i>		
Källskatt	4 475:—	5 890:—
Diverse skulder	181:—	181:—
Skulder på checkräkning med Handelsbanken	1 247:81	—:—
<i>Balanserade medel</i>		
Medlemsavgifter:		
för år 1983	28 875:—	—:—
för år 1984	—:—	35 250:—
Prenumerationsavgifter på Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad:		
för år 1983	1 584:—	—:—
för år 1984	—:—	2 664:—
Förskottsbetalningar på samlarmynt	4 709:—	5 755:—
<i>Utgiftsrester</i>	1 200:—	2 843:60
Föreningens eget kapital	66 160:77	370 588:28
Värderegleringsfond för värdepapper	109 723:55	—:—
Summa	700 204:43	934 790:18

VINST- OCH FÖRLUSTRÄKNING FÖR SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN 1.1—31.12 1983

	Intäkter	
Medlemsavgifter		
Inträdesavgifter	2 130:—	
Årsavgifter	119 392:—	121 522:—
Intäkter av kapital		
Räntor å bankräkningar samt utdelningar å aktier	37 448:33	
Realisationsvinst å aktier	206 495:50	243 943:83
Försäljningsresultat		
Samlarmynt	6 558:12	
Medaljer	53 473:88	
Auktioner	47 349:—	
Diverse inkomster	750:—	108 131:—
Återföring		
av ej disponerade medel för 1983 års unionsmöte		5 769:70
Summa inkomster		479 366:53

Kostnader

Personalkostnader		
Löner	38 746:50	
ATP m fl sociala avgifter	14 894:—	53 640:50
Övriga kanslikostnader		
Lokalhyra	12 343:—	
Elström	73:50	
Försäkring	491:—	
Telefon	1 627:30	
Kontorsmateriel	737:—	
Porton	4 126:28	
Allmänna omkostnader	1 794:70	21 192:78
Föreningsverksamhet		
Avgift till Nordisk Numismatisk Union	978:33	
Avgift till Internationella numismatiska kommissionen m fl föreningar	580:20	
Årsmöte, klubbafnär, representation, gåvor	4 691:20	
Bibliotek (inköp, inbindningar)	1 112:15	7 361:88
Tidskrifter		
MYNTKONTAKT/SNT	85 594:64	
Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad	870:76	
Nordisk Numismatisk Årsskrift: årgång 1979/80	1 507:96	
årgång 1981	36:12	
Numismatiska Meddelanden XXXIII och XXXIV	27 804:65	115 814:13
Kapitalkostnader		
Notariatavgifter	10 586:08	
Kostnader för checkräkningskredit	1 007:20	11 593:28
Avsättningar		
Medel för nypräglning av belöningsmedaljer		10 000:—
Nedskrivningar		
av värdena på ineliggande lager av:		
jetonger	14 842:—	
böcker	6 819:—	21 661:—
Summa utgifter		241 263:57
Årets överskott att tillföras kapitalkontot		238 102:96
Summa		479 366:53

RECENSIONER

Matthias Mende: Dürer-Medaillen. Münzen, Medaillen, Plaketten von Dürer, auf Dürer, nach Dürer, Verlag Hans Carl, Nürnberg 1983. 859 s. Rikt illustrerad.

Boken har getts ut av de stads-historiska museerna i Nürnberg och Albrecht-Dürer-stiftelsen därstädes. Den måste genom sin uppläggning betecknas som ett bestående »corpusverk» över Dürers betydelse för den plastiska konsten.

Författaren rensar på ett övertygande sätt ut flerhundraåriga felattribueringar till Dürers hand och avslöjar i stället de kretsar, i vilka dessa — under utnyttjande av Dürers dominerande ställning inom konsten — kommit till. Resultat: inga medaljer finns längre kvar av (»von») Dürer, men däremot såväl medaljer som mynt efter (»nach») hans utkast.

Boken presenterar även de medaljer, plaketter och mynt, som ända fram till våra dagar getts ut av olika anledningar för att hugfästa Dürers minne.

Sammanlagt behandlas mer än 300 nummer i plastiskt utförande — »von», »auf» och »nach» Dürer eller honom tillskrivna.

NUF

Lars O. Lagerqvist och Nils Åberg. Hans Majestät Konung Gustaf III:s italienska resa och helgfirande i Rom. Stockholm 1983. 80 s. Illustrerad. Upplaga 500 ex.

Lagerqvist och Åberg har under en följd av år presenterat ett antal småskrifter av stort kulturhistoriskt, i ett par fall även numismatiskt intresse. 1983 års utgåva är "i ödmjukhet framlagd" för att fira 200-årsminnet av Gustaf III:s Italien-resa. Den är självklart av stort intresse för den som älskar ögonblicksbilder ur gångna seklers liv och leverne. Boken är nämligen "späckad" med utdrag ur brev och dagböcker för att belysa det dåtida resandets mödor. Den har även fina illustrationer av de personligheter och händelser, som resällskapet mötte och upplevde. Boken är av intresse även för en numismatiker, ty den avbildar såväl slagna som endast projekterade medaljer över Italien-resan.

Det lilla arbetet har getts ut för det nystartade medalj- och märkes-

företaget Symbolica. Det är ett fint initiativ, som förhoppningsvis bör följas upp. Medaljkonsten är ju rik på utgåvor, som med fördel kan ut-

nyttjas för att i småskriftsform öka intresset för numismatiken. Lagerqvist har tidigare presterat utmärkta exempel härpå.

NUF

DEBATT

Nya mynt?

Hur länge skall vi i Sverige behöva dras med de tråkiga och fula fem- och enkronemynt vi nu har?

Myntverket förbereder nu införandet av tiokronemynt för att ersätta sedlarna som slits ut efter bara 10–12 månader. Ett mynt kan hålla i mer än 50 år.

Vad de ansvariga kanske inte har tänkt på är att mynten just genom sin "livslängd" förutom sin nyttofunktion även är kulturbärare av unikt slag. Det kan den som är intresserad konstatera av mynthistorien. Om 50–100 år måste människor fråga sig vilken egendomlig och torftig kulturell miljö som frambringade de mynt vi har idag.

Enkronans bildspråk kan visserligen sägas representera "datoråldern" men för de flesta är porträttet obegripligt. Det polettliknande femkronemyntet med bara monogram och en stor siffra är uttryck för den tid vi lever i men inte ens då Almqvist skrev "Den svenska fattigdomens betydelse" var mynten så andefattiga som nu. Karl XIV Johans skillingar hade dessutom både dalpilar och valspråk.

Se på exempelvis Norges, Danmarks, Englands, Spaniens och många andra länders mynt. Varför skall det vara så svårt att göra vackra mynt i Sverige när vi har framstående konstnärer på området?

Flera riksdagsmotioner har framhållit behovet av en översyn av myntens utseende. De motiv som myntverket och riksdagens finansutskott redovisar för att inte ändra myntens utseende är att de nuvarande myntbilderna fastställdes så sent som år 1976 samt att detta gjordes efter en tävling med särskilt inbjudna konstnärer, sakkunniga och jury. (Finansutskottets betänkande Nr 1 1979/80.)

Sanningen är att det genomförda förslaget till femkrona inte valdes ut som vinnande av tävlingsbidragen utan gjordes på särskilt uppdrag av Sigurd Persson.

Myntverket har under flera decennier haft Léo Holmgren anställd, mig veterligen en av Sveriges främsta mynt- och medaljmodellörer, vars vackra och populära porträtt av Gustav VI Adolf och Carl XVI Gustaf pryder jubileumsmynt, femkronan 1972–73 och flera medaljer som tillverkats av Myntverket.

Myntverket kunde ha låtit Léo Holmgren göra modellerna till de nya mynten. I Danmark och Norge arbetades de nya myntserierna 1973 och 1974 fram inom respektive myntverk. I Sverige satte man 1973 igång en kostsam, fiaskoartad tävling för att få fram förslag till nya mynt. En del av de vinnande förslagen gick inte ens att genomföra utan omfattande ändringar och det dröjde tre och ett halvt år från tävlingens utlysande innan de nya mynten kom ut i cirkulation.

Om resultatet av en sådan tävling med sakkunniga jury och särskilt utvalda konstnärer blir att myntverket trots månghundraåriga traditioner efter flera års arbete endast förmår skänka landet så misslyckade mynt som de nuvarande finns det inga skäl att alls ha någon tävling. Då vore det väl bättre att använda de resurser som finns inom myntverket?

Nu är Léo Holmgren pensionerad men varför inte låta denne framstående konstnär utforma nya mynt? Då kan vi få en traditionell, tilltalande och harmonisk myntserie. Detta kan behövas för att samlarintresset för moderna svenska mynt inte skall försvinna.

Robert Olofsson
Norrköping

Våra nuvarande mynt i högre valörer, 5 kronor och 1 krona, införda 1976 (a – b), kritiseras i artikeln. De kan jämföras med våra mynt från Karl XV och Oskar II (c), som när de började slås 1860 stod på höjdpunkten av sin tids modellerings- och graveringskonst, även om det inte motsvarade den kanske allra modernaste konstuppfattningen ens på den tiden. Konstnärerna är respektive Sigurd Persson (a), Lars Englund (b) och Lea Ahlborn (c). Av dessa var endast Lea Ahlborn utbildad för sitt yrke. Kungl. Myntkabinettet. Foto Gunnel Jansson (a-b) och Nils Lagergren (c), ATA. Skala 1:1.

AUKTIONER

1984
7–8.5 Svenska Numismatiska Föreningen
(endast medlemmar)
17.5 AB Stockholms Auktionsverk
27–28.10 B. Ahlström Mynthandel AB

Utlandet:

Maj

2/ 4 Dorotheum, Wien
2/ 4 Dr. Busso Peus Nachf., Frankfurt
4 Köpenhamn, Hornung

7/8 Lanz, München
8/10 Kreß, München
9/10 Spink, Zürich
11/12 Emporium, Hamburg
16/18 Schenk-Behrens, Essen
17/19 Winter, Düsseldorf
19 Kupfer-Bank, Nürnberg
24/25 Sternberg, Zürich
28/30 Kurpfälz. Münzh. Mannheim

Juni

18/20 Partin Bank, München
20/22 Hirsch, München

Mani-exempel

Samlande kan många gånger bli till mani. Låt mig ur det förgångna såsom exempel draga fram den pfalziska prinsessan Charlotta, som blev gift med Ludvig XIV:s oduglige broder Filip, hertig av Orléans, och moder till Filip "regenten". Hon levde alltså vid ett hov, där monarken gick i spetsen för medaljkonsstens utnyttjande i glorifierande syfte ("Histoire métallique").

Hertiginnans vurm var att samla mynt och medaljer. I ett brev skriver hon härom följande:

"Ni kan inte föreställa er, vilket stort nöje det är för mig. Jag tillbringar hela dagen därmed ... I måndags köpte jag mig ytterligare etthundra femtio stycken för kungens nyårsgåva. Jag har nu ett litet skåp med guldmynt en suite av alla kejsarna från och med Julius Caesar till Heraklius, där det icke felas en enda. Bland dessa finns riktigt rara exemplar, som icke själva kungen har. Jag har också bekommit dem ganska billigt; för tvåhundra sextio stycken betalade jag blotta vikten. Jag har nu fyra hundra tio guldmynt inalles."

Tilläggs bör, att prinsessan som hela sin samtid använder uttrycket "médailles", vilket betydde såväl "medalj" som – i de flesta fall – vackra samlarexemplar av antika mynt.

NUF

**GYNNA
MYNTKONKAKTS
ANNONSÖRER**

**MYNT
NYTT**

Återkommer
i nästa
nummer!

FÖRENINGAR

ESKILSTUNA NUMISMATISKA FÖRENING. Uppgift saknas.

FAGERSTABYGDENS MYNTKLUBB sammanträder första helgfria måndagen i varje månad (utom juli o augusti) på Västanfors Industriens matsal kl 19.00. 27/10 auktion, Lindgården, 17/11 auktion, Avesta, biblioteket.

GÖTEBORGS NUMISMATISKA FÖRENING. Lokal: Traktören, Köpmansgatan, Göteborg. Kl 19.00 den 14/5. Antiksektionen, 7/5, 22/8, 20/9, 2/12 (prel.). Lokal Schackspelets Hus, Haga Kyrkogata 3, Göteborg.

HALMSTADS MYNTKLUBB. Föredrag, auktion. Upplysningar: tel 035/12 96 76.

KALMAR MYNTKLUBB har möten första helgfria måndagen i varje månad (utom juli och augusti) kl 19.00 i SE-banken, Storgatan 17, Kalmar. Upplysningar tel 0480/136 61, 115 84. Auktioner varje gång.

KATRINEHOLMS MYNTKLUBB har möten första helgfria onsdagen i varje månad på restaurang Storstugan, Stortorget 1, Katrineholm. Upplysningar tel 0150/210 45 el 151 00.

KLARÄLVDALENS MYNTSAMLARE. Föredrag, frågesport, auktioner m.m. Upplysningar: 0563/407 25.

KRISTIANSTADORTENS NUMISMATISKA FÖRENING har möte med auktion på Hemgården, Norretullsvägen 9, Kristianstad den 18/5, 15/6. Listor och upplysningar gm Ingvar Nilsson 044/713 28.

LUNDS NUMISMATISKA FÖRENING har möte den 16/5 kl 19.00 i Utbildningshuset, Åkergrändan 1, Lund. Upplysningar: tel: 046/14 43 69, 14 10 65.

MYNTKLUBBEN NICOPIA har möten andra måndagen i varje månad på Pensionärgården, V Trädgårdsgatan 57, Nyköping. Upplysningar tel 0155/134 29, 671 54, 128 41. Fastställda dagar: 14/5, 10/9, 8/10, 12/11, 10/12.

NUMISMATISKA FÖRENINGEN ÖRESUND, Helsingborg, har möten den 8/5, 4/9, 2/10, 6/11, 4/12 på Borgen, Karl Krooks gata 17, Helsingborg.

SAMLARKLUBBEN NUMIS, Skellefteå har möten första torsdagen i varje månad i NV-huset, konferensrummet. Upplysningar tel 0910/186 80.

SANDVIKEN-GÄVLE MYNTKLUBB håller möten första onsdagen varje månad under 1984, utom juli och augusti, i Valbo kommunalhus, kl 19.00. Upplysningar tel. 026/13 11 77.

SKARABORGS NUMISMATISKA FÖRENING, (Obs! ny lokal). Upplysningar: tel. 0500/802 44.

SKÅNES NUMISMATISKA FÖRENING, Malmö har möte 24/5, 27/9, 25/10, 29/11 i IOGT-lokalen, Engelbrektsgatan 20, 2 tr. kl 19.30. Mynten visas i auktionslokalen från 18.30 samt i klubblokalen de två föregående tisdagarna kl. 19–21. Klubblokalen Kungsgatan 38 A, Malmö håller öppet varje tisdag kl 19–21 under september–maj.

SÖDRA DALARNAS MYNTKLUBB sammanträder första torsdagen efter den 15 i varje månad kl. 18.30 i Rembostugan, Hedemora. Upplysningar: tel 0226/562 78.

TÄLJE MYNTKLUBB, Södertälje har möten i Wendelas rum, biblioteket Luna. Upplysningar: tel. 0755/185 68.

UPPSALA MYNTKLUBB har möten fr o m september. Dagar meddelas i september.

VETLANDA NUMISMATISKA FÖRENING har möten med auktion på IOGT-logen Standard, Tomasgatan 34, Vetlanda, 31/8, 28/9, 26/10, 30/11. Upplysningar: tel. 0383/158 35 kl 07.00–09.00.

FRÅGE- SPALTEN

Fråga:
Kan någon ur MYNTKON-
TAKTS:s kunniga läsekrets hjälpa
till med identifieringen av nedan av-
bildade pollett? Den ensidiga pollet-
ten är av koppar och har en diame-
ter på 21 mm. Överst ses siffran 2
och under denna bokstäverna V och
E instansade över varandra med
E:et liggande.

*Torbjörn Sundquist
Johanneshov*

VILLSTADORTENS MYNTKLUBB, Smålandsstenar, har möte andra
måndagen i varje månad utom juni, juli och augusti, närmast den 14/5.
Föredrag o dyl följs av auktion. Upplysningar tel. 0345/112 95.

VÄRENDIS NUMISMATISKA FÖRENING, Växjö har möte 9/5 på Röda
Korset, Hovsgatan 11, kl 19.20.

ÖREBRO NUMISMATISKA FÖRENING har möte med auktion den
23/5 på Örebro läns museum. Upplysningar: tel. 019/13 73 54, 13 52 13.

Svar:
Red. hänskjuter som sagt detta till
läsekretsen.

Rättelse

I förra numret av MYNTKON-
TAKT/SNT blev i auktionslistan på
s 90 nr 483 överhoppad. Lydelsen är
följande:

483. Nederländska Indien. 1 duit
1790 Utrecht, 1 c 1834V, 58,
Str Settl 1 c 1845, Sumatra 1
keping 1804, Kina, Jen Tsung
1796-1820 1 cash utg av ar-
betsministeriet. 6 st 4-5

Penningtransport

Penningpungen på bilden är från 1848 och har vidarebefordrat 25 riksdaler
specie till Länsstyrelsen i Vänersborg. Var det skatt? Numret anger, att det
kan ha varit många försändelser på en gång. Den illustrerar väl att sedlar var
mer praktiska. Pungen går på SNF:s auktion i maj 1984.

Ernst Nathorst-Böös

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Nybrogatan 36 • Box 5132, 102 43 Stockholm

Telefon 08-62 62 61

KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR

Numismatisk litteratur

Medlem av Sveriges Mynthandlares Förening

Jag och många andra har blivit tryckta
på Strängnäs Tryckeri. Om du har
kataloger, foldrar, brevpapper eller något
liknande hör av
dig till Ingemar
Linder eller Jan
Bjurenborg

STRÄNGNÄS TRYCKERI AB

Box 13, 152 01 Strängnäs
Tel. 0152-160 20

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 18 företag i tio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige. Samtliga är medlemmar i Svenska Numismatiska Föreningen och har skrivit under uppropet mot myntförfälskning – Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

De nuvarande medlemmarna är:

B. Ahlströms Mynthandel AB
Kungsgatan 28, Box 7662
103 94 Sthlm 7, tel. 08-14 02 20

Yngve Almer Mynthandel
Storgatan 49, Box 2068
700 02 Örebro, tel. 019-13 50 61

Amneklevs Mynthandel
Skolgatan 20, 602 25 Norrköping
tel. 011-10 29 50

Hirsch Mynthandel AB
Malmskillnadsgatan 29
111 57 Sthlm, tel. 08-11 05 56

Karlskrona Mynthandel
Hantverkaregatan 11
371 35 Karlskrona, tel. 0455-813 73

Malmö Mynthandel AB
Kalendegatan 9, 211 35 Malmö
tel. 040-11 65 44

Mattsons Mynthandel
Kungsängsgatan 21 B
753 22 Uppsala, tel. 018-13 05 54

Mynt & Medaljer HB
Sveavägen 96, Box 19507
104 32 Stockholm, tel. 08-34 34 23

Myntet i Malmö
Stora Nygatan 17, 211 37 Malmö
tel. 040-12 99 30

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Nybrogatan 36, Box 5132
102 43 Sthlm, tel. 08-62 62 61

Norrtälje Mynthandel AB
Tullportsgatan 13, Box 4
761 00 Norrtälje, tel. 0176-168 26

Numis Mynt & Frimärkshandel AB
Kaserntorget 6, Box 2332
403 15 Göteborg, tel. 031-13 33 45

J. Pedersen Mynthandel
Skolgatan 24, 502 31 Borås
tel. 033-11 24 96

Peo Mynt & Frimärken AB
Drottninggatan 19, Box 16 245
103 25 Sthlm, tel. 08-21 12 10

Strandbergs Mynt & Frimärkshandel AB
Arsenalsgatan 8, Box 7377
103 91 Sthlm, tel. 08-20 81 20

Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3, 411 39 Göteborg
tel. 031-20 81 11

R. Uppgrens Mynthandel
Box 3075, 250 03 Helsingborg
tel. 042-11 01 01, 13 67 42

Håkan Westerlund Mynthandel AB
Vasagatan 42, 111 42 Sthlm
tel. 08-11 08 07

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19507, 104 32 Stockholm, tel. 08-34 34 23